

Рольф Голлоб та Петер Крапф (редактори)

Навчаємо демократії

Збірник практичних занять з освіти
для демократичного громадянства
та освіти з прав людини

COUNCIL CONSEIL
OF EUROPE DE L'EUROPE

Навчання демократії

Збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

Редактори/автори: Рольф Голлоб та Петер Крапф

Ілюстрації: Петі Віскеманн

Том VI

з ОДГ/ОПА Томи I—VI

Освіта для демократичного громадянства та
освіта з прав людини у шкільній практиці

Цикли уроків, концепції, методи та моделі навчання

Публікація Ради Європи

УДК 371.017:321.7
ББК 74.266.0
Н15

Автори:

Рольф Голлоб, Петер Крапф

Переклад з англійської та адаптація: *Н. Г. Протасова, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри управління освітою Національної академії державного управління при Президентові України, керівник швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU».*

Загальна редакція:

Р. Голлоб, П. Крапф.

Загальна редакція української версії: *Н. Г. Протасова, доктор педагогічних наук, професор.*

Н15 Навчання демократії: збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / Р. Голлоб, П. Крапф. — Пер. з англ. та адапт. Н. Г. Протасової. — К. : Основа, 2016. — Т. 6. — 100 с.

Цей посібник для вчителів вміщує підбірку вправ та навчальних ігор з освіти для демократичного громадянства (ОДГ) та освіти з прав людини (ОПЛ), які можуть бути використані у школах під час викладання навчальних предметів, проведення виховних заходів та у позакласній і позашкільній роботі з учнями. Вправи та навчальні ігри, що представлені у збірнику, сприяють створенню умов для активної роботи учнів, а також пропонують приклади та підходи до розуміння загальних принципів демократії та прав людини. Більшість вправ можуть бути адаптовані для різних вікових груп учнів, відповідно й рівень обговорень буде відрізнятися.

ISBN 978-966-699-882-1

Висловлені в цьому посібнику думки є авторськими і не обов'язково відображають офіційну політику Керівного комітету з питань освіти (CD-ED) Ради Європи або Секретаріату.

Цей переклад публікується за погодженням з Радою Європи та є особистою відповідальністю укладачів.

Усі права застережені. Жодна частина цієї публікації не може бути перекладена, відтворена або передана в будь-якому вигляді або за допомогою будь-якого засобу — електронного (CD-Rom, Інтернет і т. ін.) або механічного, включаючи ксерокопіювання, запис, будь-яке зберігання інформації або пошукову систему, без попередньої письмової згоди видавничого підрозділу Директорату комунікацій та досліджень Ради Європи та Національної академії державного управління при Президентові України.

(F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int)

Координацію з питань виробництва, дизайну та редагування цього видання здійснював офіс ІРЕ (Міжнародні проекти в галузі освіти; www.phzh.ch/ipe) Університету педагогічної освіти м. Цюрих (Pädagogische Hochschule Zürich – PHZH).

Відповідальні за випуск: *Протасова Н. Г., Полторак В. В.*

Видано за рахунок коштів міжнародної технічної допомоги. Продаж заборонено

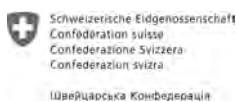
Друк профінансовано Швейцарською Конфедерацією в рамках швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU» (www.doccu.in.ua).

Текст відредаговано Департаментом виробництва документів і публікацій (DPPD)

Ілюстрації: *Петі Віскеманн*

Обкладинка: *Петі Віскеманн*

Макет: *Орхем/Морро*

УДК 371.017:321.7
ББК 74.266.0

© Рада Європи, 2016
© Національна академія державного управління при Президентові України, 2016
© Швейцарсько-український проект «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU», 2016
© Голлоб Р., Крапф П., 2016
© Видавництво «Основа», 2016

ISBN 978-966-699-882-1

Співавтори та партнери

Емір Адзовіч – Боснія та Герцеговина

Саліха Агіч – Боснія та Герцеговина

Суад Аліч – Боснія та Герцеговина

Ірена Батіч – Боснія та Герцеговина

Еміна Дедіч – Боснія та Герцеговина

Елізабет Хеслі – Швейцарія

Мір'яна Кнежевіч – Боснія та Герцеговина

Дунія Лажич – Боснія та Герцеговина

Франциска Герстер – Швейцарія

Хелен Лехманн – Швейцарія

Сабріна Маррунчедду – Швейцарія

Мішель Ерод – Бельгія

Рето Морізі – Швейцарія

Монік Нобс – Швейцарія

Мішель Рапп – Німеччина

Валері Шоу – Велика Британія

Ведрана Спажич-Вркас – Хорватія

Кейт Спраг – Швейцарія

Зорян Стоянович – Боснія та Герцеговина

Здравко Шункіч – Боснія та Герцеговина

Валері Травіс – Велика Британія

Кемаль Велагіч – Боснія та Герцеговина

Вільтруд Вайдінгер – Швейцарія

Зміст

Вступ.....	7
Глава 1. Створення атмосфери у класі	
Вступ.....	9
Підбір парних карток.....	10
Права, обов'язки та правила у класі.....	11
Індивідуальний герб.....	13
Букет квітів.....	15
Китайські палички.....	16
Глава 2. Пояснення цінностей	
Вступ.....	17
Гра у пліт.....	18
Системи цінностей.....	19
Філософія життя.....	21
Глава 3. Знайомство з правами людини	
Вступ.....	23
Плакат з прав людини.....	25
Мотузки.....	27
Дерево прав людини.....	28
Перегони на повітряних кулях.....	29
Бажання та потреби.....	31
Скарбничка.....	32
Глава 4. Сприйняття інших	
Вступ.....	33
Усі різні, усі рівні.....	34
Відмінності.....	35
Істинне та хибне.....	36
Перші враження.....	37
Ми всі маємо упередження.....	38
Ми всі рівні, але деякі більш рівні, ніж інші.....	40
Туристи.....	41
Гра «Бінго»: «Людина є частиною цілого світу».....	43
Глава 5. Щоб справедливість працювала	
Вступ.....	45
Це не справедливо.....	46
Виняток.....	47
Пазли.....	48

Роль закону.....	49
Перспективи правосуддя	51
Глава 6. Розуміння політичної філософії	
Вступ	53
Базові концепції політичної думки.....	54
Ставлення до влади.....	55
Якби я був чарівником.....	57
Глава 7. Участь у політиці	
Вступ	59
Стіна тиші	60
Мої почуття щодо диктатури.....	61
Опитувальник щодо ставлення до змін	62
Плановий проект.....	65
Ми та світ	67
Чи повинні ми брати участь у політиці?	69
Як уряд впливає на ваше життя?	71
Шляхи участі у демократії.....	72
Політичний цикл	73
Глава 8. Вирішення конфліктів	
Вступ	77
Рішення, коли виграють обидві сторони.....	78
Структурний підхід до вирішення конфліктів	79
Конфлікти у сім'ї та з ровесниками	81
Мозковий штурм щодо конфліктів та миру	82
Статуті.....	83
Покарання на противагу позитивному вирішенню конфліктів.....	84
Меншини	86
Образи війни та миру.....	88
Ілюстрації	
Вступ	89
Створення атмосфери у класі.....	90
Пояснення цінностей.....	91
Знайомство з правами людини.....	92
Сприйняття інших	93
Щоб справедливість працювала	94
Розуміння політичної філософії	95
Участь у політиці	96
Вирішення конфліктів	97

ВСТУП

1. Що може запропонувати ця книга

У збірнику вміщено 47 вправ та навчальних ігор для реалізації програм з «Освіти для демократичного громадянства» (ОДГ) та «Освіти з прав людини» (ОПЛ), які можуть бути використані у школах під час викладання навчальних предметів, проведення виховних заходів та у позакласній і позашкільній роботі з учнями. Вправи та навчальні ігри, що представлені у збірнику, сприяють створенню умов для активної роботи учнів, також вони пропонують приклади та підходи до розуміння загальних принципів демократії та прав людини (індуктивний підхід, навчання на прикладах).

Користувачі переконуються, що більшість цих практичних занять складені з урахуванням принципу малобюджетності й не потребують значних ресурсів.

Матеріал збірника розбитий на уроки або розділи. Бажано об'єднувати не більше чотирьох уроків, що близькі за контекстом, і додержуватися структури, яка складається з таких трьох фаз:

1. Урок або розділ починається із вступу, метою якого є пояснення теми уроку, його мети та завдань. Зацікавлення учнів темою.
2. Учні отримують інструкції щодо виконання вправ і необхідні матеріали. Учні починають свою роботу.
3. Це фаза ретельного аналізу, обговорень та навчання. Загальними методами є відгуки учнів, обговорення у класі, критичне мислення та настанови від викладача щодо концепції, яка лежить в основі моделі. Без цього третього етапу в учнів може скластися враження, що вони грають у гру просто заради гри.

Фази 1 та 3 не входять до презентації моделей (фаза 2). У вступі до розділів наводиться короткий опис ключової концепції або питання, якого стосуються вправи у цьому розділі; тут можна знайти допоміжні матеріали для фази 3. Цільовою групою для цієї книги є більш досвідчені вчителі та викладачі, які мають бажання присвятити більше часу ретельній підготовці до уроку. Підготовка в першу чергу є завданням уважного осмислення з акцентом на фазу 3. Яку зворотну реакцію я отримаю від своїх учнів? Які почуття збудить ця вправа? Яку ключову концепцію мої учні повинні будуть зрозуміти? Як я планую її представити? Як її можна буде потім застосовувати?

Питання, які обирає вчитель, а також, як він відповідає на них, будуть відрізнятися залежно від конкретної групи учнів, їх віку та культурного рівня. У цій книзі ми навели приклади того, як використовувати деякі з вправ та ігор при вивченні матеріалу, що представлений у серії навчальних посібників з ОДГ/ОПЛ.

Більшість вправ можуть бути адаптовані для різних вікових груп, але слід враховувати рівень розвитку учнів. Окремі вправи є складнішими та абстрактнішими, ніж інші, і тому підходять для більш розвинених учнів.

2. Спільний Європейський підхід до ОДГ/ОПЛ

Користувач переконується, що представлені практичні заняття відповідають різним підходам до викладання і навчання. Деякі з них більше зосереджені на створенні реального досвіду (наприклад, «Букет квітів» або «Головоломка-пазл»), інші підкреслюють активність учнів в умовах рольової гри (наприклад, «Туристи»). Існує і третя категорія матеріалів, яка фокусується на конкретних темах і більшою мірою ґрунтується на теоретичному матеріалі (наприклад, «Основні поняття політичної думки»). Нарешті, існують схеми для проектної роботи, яка спрямована на отримання продукту (наприклад, «Плакат з прав людини»).

Широкий вибір підходів свідчить про той факт, що автори з різних країн Європи зробили свій внесок у цю книгу. Вони спиралися на різні джерела та традиції викладання і навчання та обрали ті моделі, які їм відомі з практичного досвіду та апробації в класі.

Проте існує загальне розуміння ОДГ/ОПЛ, посилення на яке можна знайти у кожній частині цієї книги. Навчання *про* демократію і права людини повинно відбуватися шляхом навчання в дусі цих принципів, тобто навчання *через* демократію і права людини. Тому у цих практичних заняттях дотримуються принципу навчання на основі виконання завдань і навчання на власному досвіді. Це загальне розуміння ОДГ/ОПЛ дійсно можна назвати *Європейським підходом*.

Початковий варіант цієї книги був підготовлений для використання під час семінарів з підготовки вчителів з питань ОДГ/ОПЛ в Боснії і Герцеговині після війни (1992–1995 рр.). У період з 1996 по 2006 роки Радою Європи були організовані семінари для вчителів. Метою цих семінарів була підтримка процесу побудови миру після війни. Програми ОДГ/ОПЛ повинні заохочувати молоде покоління до розвитку політичної культури, яка підтримує сучасне плюралістичне і толерантне суспільство з міцними демократичними інституціями.

Упродовж перших двох років автори цієї книги працювали разом, навчаючи вчителів по всій Боснії і Герцеговині у форматі літніх семінарів тривалістю до двох тижнів. Ми виявили, що викладачі були дуже зацікавлені і готові прийняти виклик виховання своїх учнів у галузі демократії та прав людини. Однак вони терміново попросили методичні та допоміжні матеріали для своєї роботи. Протягом року було розроблено перше видання цієї книги. Незабаром вона стала відома як «Синя папка» через зв'язок із Радою Європи і широко використовувалася не тільки вчителями у Боснії і Герцеговині, а й в інших країнах, включаючи Російську Федерацію, Молдову, Хорватію, Сербію і Чорногорію. Зворотний зв'язок від цих користувачів використано для підготовки покращеного видання 2000 року. Ми з'ясували, що більшість учителів потребували інструкцій і рекомендацій щодо організації та проведення практичних занять, поєднання теоретичного (концептуального) матеріалу і практики, як це викладено у вищезазначеній триступеневій моделі.

Ми відповіли шляхом розробки моделей навчання, які детально описують послідовні кроки в розрізі чотирьох уроків. Переглянуті варіанти цих моделей можна знайти у томах III, IV і V серії навчальних посібників з ОДГ/ОПЛ.

Це видання збірника практичних занять за програмами ОДГ/ОПЛ більше не стосується конкретних умов Боснії і Герцеговини. Оскільки моделі навчання представляють спільний європейський підхід до ОДГ та ОПЛ, вони також можуть використовуватися по всій Європі і, в цьому відношенні, також в інших частинах світу. Різні автори об'єднані в одному хорі, співаючи одну пісню, але власними голосами. Це дає користувачам можливість обирати і випробовувати різні підходи і традиції в рамках європейського підходу до ОДГ та ОПЛ.

Подяки

Ми хотіли б подякувати всім авторам, які взяли участь у створенні цієї книги і подарували їй все багатство своїх ідей та підходів. Ми також висловлюємо подяку вчителям, педагогічним консультантам, тренерам і членам команди з оцінки портфеля з Боснії і Герцеговини, які тестували моделі та надали нам цінний зворотний зв'язок. Ми дякуємо пані Олаф Олафсдоттір і пані Сарі Кітгін-Четвінд від Ради Європи за їхнє терпіння, відданість та допомогу в перегляді цього проекту. Агенція SDC (Швейцарська агенція з розвитку та співробітництва, м. Берн) зробила щедрий внесок, що дозволив запровадити програму в ІРЕ (Інститут міжнародних проектів в галузі освіти) РНЗН (Цюрихського університету педагогічної освіти), який здійснював моніторинг проекту. І зрештою, наша особлива подяка належить пану Еміру Адзовічу (Рада Європи), Сараєво, за його незмінну підтримку всіх педагогічних семінарів, що проводилися у Горажде, Брчко, Сараєво, Баня-Луці та в інших містах. Під час цих семінарів ми представили «Блакитну папку» та отримали зворотний зв'язок, який був врахований у підготовці нової редакції цієї книги.

м. Цюрих та м. Вайнгартен, липень 2008 року
Рольф Голлоб
Петер Крапф

ГЛАВА 1

Створення атмосфери у класі

Вступ

На малюнку ви бачите учнів, які працюють у класі. Ліворуч хлопець і дівчина працюють разом, у них на столі зошит, підручник і глобус. Здається, що вони захоплені обговоренням. На задньому плані учень або, можливо, вчитель, робить презентацію. Дівчина праворуч підняла руку в очікуванні, що її викличуть. Усі в класі активно працюють і схоже, що їм це подобається. Атмосфера у класі має вирішальне значення для ефективної роботи і навчання.

Ці п'ять вправ присвячені тому, щоб створити або відновити таку атмосферу в класі, яка дозволяє учням відчувати себе комфортно і безпечно. Ця основна умова підтримує ефективність викладання і навчання, а її порушення створює проблеми, для розв'язання яких витрачається час і зусилля. ОДГ/ОПЛ має багато спільного із ефективним навчанням. Це стосується не лише цих п'яти практичних занять, а всіх вправ у цій книзі.

Ці практичні заняття спочатку не розроблялися як інструменти управління класом; вони несуть в собі більш глибоке та більш змістовне наповнення. Сьогодні сутність освітніх реформ полягає значною мірою в тому, як відійти від передачі чітко визначеного, неприв'язаного до часу набору знань та навичок та перейти до більш динамічної концепції безперервного навчання, яке вимагає радше розвитку спроможностей, ніж накопичення фактів і цифр. З цієї точки зору, школа сприймається як мікросуспільство – місце, де учні зустрічаються з досвідом та проблемами, які мають багато спільного з дорослим життям. Таким чином учні навчаються у школі, як вирішувати такі проблеми. Запропоновані вправи допомагають учням в організації роботи свого мікросуспільства через знайомство з іншими, узгодження правил у групі, обмін персональним досвідом з іншими та побудову самооцінки, що визначає власну індивідуальність у групі та співпрацю з іншими. Ці завдання однаково важливі та доречні як для молодших, так і для більш старших учнів, проте рівень рефлексії кожного в класі буде різним.

Зрештою, в контексті ОДГ/ОПЛ ці вправи несуть чітку настанову навчання *через* або *в дусі* демократії та прав людини. Кожен учень є індивідуальністю, яка робить особистий та особливий внесок у спільноту учнів і вчителів у класі. До кожного учня слід ставитися з інтересом та повагою. Кожне правило повинно застосовуватися однаково до кожного. Це означає: «Я очікую від інших того, що вони можуть очікувати від мене». Учні повинні знати про цю настанову, отже, роздуми та критичне мислення кожного у класі є дуже важливими.

Вправа 1.1. Підбір парних карток

Освітня ціль	Ця вправа дозволяє учням встановити контакт між собою у спокійній атмосфері.
Примітка щодо використання	Учителі можуть використовувати цю вправу для оцінки навчальних потреб та очікувань своєї групи учнів.
Ресурси	Набір карток, які збираються у пари.

Процедура

1. Учитель роздає картки у випадковому порядку та просить учнів знайти іншу половину.
2. Коли пари карток знаходять одна одну, учні працюють парами упродовж 5–10 хвилин і з'ясовують основну інформацію про своїх партнерів:
  - їхнє ім'я;
  - їхня родина;
  - де вони живуть;
  - їхня улюблена тварина, або поп-група, або футбольна команда, або колір тощо.
3. Учні повертаються у велику групу. Кожен учень має можливість коротко представити свого партнера іншим членам групи.¹
4. Учні сидять у колі на стільцях. Для того, щоб викликати певний зворотний зв'язок, учитель просить учнів прокоментувати, що для них було новим та що, зокрема, їх вразило.

Розширення

Цю вправу можна розвивати далі, наприклад, для учнів молодшої школи – попросити зібратися разом учнів, у яких улюблений колір червоний, таким чином можна організувати обговорення у менших групах.

Варіанти

Учні досліджують різні способи представлення інформації, наприклад, за допомогою міміки, або шляхом підготовки «рекламного» плаката для свого партнера, або шляхом написання вірша.

Матеріали

Набір карток, на яких містяться назви або малюнки предметів, котрі мають партнерів на інших картках.

На картках повинні бути назви та малюнки предметів, що дозволить молодшим учням та учням, які мають проблеми з навчанням, повноцінно виконувати вправу.

троянда – колючка	день – ніч	ніж – виделка	черевик – шкарпетка
світлий – темний	сіль – перець	ручка – папір	стіл – стілець
гарячий – холодний	високий – низький	сильний – слабкий	вгору – вниз
вгору – вниз	відкритий – закритий	великий – малий	швидкий – повільний
чистий – брудний	шершавий – гладкий	стояти – йти	старт – фініш
гарний – поганий	так – ні	друг – ворог	гладкий – худий
сонце – місяць	брат – сестра	хлопець – дівчина	

¹ Під час знайомства із вправою необхідно пояснити, що учні мають визначити, яку інформацію про себе і в якому обсязі вони бажають розповісти.

Вправа 1.2. Права, обов'язки та правила у класі

Освітні цілі	<p>Ця вправа спрямована на запровадження покрокового підходу, який дозволяє разом з учнями встановити демократично погоджені правила роботи у групі чи у класі.</p> <p>Учні відчують, що їхня думка має значення та що вони мають можливість вплинути на розробку правил. У них розвивається відчуття «власної значущості», тому вони активніше беруть участь у створенні класної спільноти як мікросупільства.</p> <p>Учні дізнаються про зв'язки між правами, обов'язками та правилами (які втілюють у собі закон у контексті конкретного класу або групи).</p>
Ресурси	Великі аркуші паперу, розділені на три рівні частини.

Процедура

1. За допомогою гри, яка поділяє клас на групи (наприклад, шляхом роздавання парних карток, які формують групи «фокусників», «скрипалів» тощо), клас ділиться на три, шість або дев'ять груп залежно від кількості учнів у класі. У кожній групі повинно бути не більше п'яти учнів. Кожна група отримує назву А, Б або В.
2. Кожна група призначає доповідача. Вчитель просить групу коротко пояснити, як вони обрали свого доповідача?
3. Кожна група отримує аркуш паперу, розділений на три частини. У верхній третині аркуша вони пишуть, що вважають правами кожної особи (включаючи вчителя) у своєму класі. Вони повинні записувати кожну пропозицію, і кожна пропозиція повинна бути пронумерована.
4. Учні коментують результати своєї роботи за допомогою наступних запитань. Наскільки добре, на вашу думку, ви виконали це завдання? Які дії вам усім допомогли? Що заважало?
5. Учні передають свою роботу до наступної групи (А до Б, Б до В, В до А).
6. Кожна група розглядає перелік прав, підготовлений попередньою групою, за допомогою наступних запитань. Які обов'язки ми маємо для того, щоб поважати ці права? Що нам потрібно робити? Як ми повинні себе вести? Наприклад: «Кожен має право бути почутим» – «Ми маємо зобов'язання вислухати».

Під тими ж номерами, що використовувалися у розділі права, учні записують відповідні обов'язки (ті, що спадають їм на думку) в центральній третині аркуша.

7. Внесок вчителя: правила для правил.

- Оберіть декілька правил, які будуть яскраво зображені в класі.
- Вони повинні мати позитивне формулювання – щось РОБИТИ замість НЕ РОБИТИ чогось.
- Вони повинні бути конкретними та описувати необхідну поведінку, наприклад, право бути почутим; ми маємо *обов'язок* слухати; *правило* – зберігайте тишу, коли говорять інші.

8. Учні передають свої аркуші паперу знову. Група розглядає всю інформацію, підготовлену попередніми двома групами та погоджує максимум п'ять правил. Вони пишуться великими літерами на останній третині аркуша. Цей набір правил вирізається та прикріплюється на стіну. Доповідач від кожної групи пояснює свої правила всьому класу.

² Іноді учням важко знайти обов'язок для кожного правила.

Дискусія під керівництвом учителя. Учні визначають недоречні правила та погоджуються щодо того, які дублювання можна видалити. Можливо, деякі групи не будуть згодні видалити свої пропозиції, в той час як інші можуть погодитися.

Учні повинні спробувати дійти рішення, з яким погодяться всі. У разі дублювання пропозицій, замість того, щоб виключати з розгляду роботу групи, можна залишити ці пропозиції для подальшого розгляду.

9. Голосування за правила. Кожен учень має чотири жетони, які він може «витратити» на правила, які, на його думку, повинні бути встановлені у класі. Учні можуть віддавати свій голос за допомогою жетонів у будь-який спосіб за бажанням; наприклад, вони можуть побажати віддати всі голоси за одне правило або розподілити голоси порівну. Чотири правила з найбільшою кількістю голосів стають правилами класу. Їх можна написати, підписати від імені кожного учня та розмістити на видному місці у класі.

10. Роздуми. Що допомагало/заважало? Який ваш внесок у виконання вправи? Чи помітили ви, щоб хтось у класі допомагав? Що вони робили?

Це перша можливість для класу застосувати свої правила та забезпечити їх виконання. Учитель може відзначати тих учнів, які поважають правила. Якщо це можливо, учитель повинен ігнорувати тих, хто не поважає правила, у протилежному випадку вони опиняються в центрі уваги з негативних причин.

Вправа 1.3. Індивідуальний герб

Освітні цілі	Сприяти підвищенню самооцінки; визнанню та підтримці власних позитивних рис особистості. Групи визначають свої спільні цілі.
Примітка щодо використання	Ця вправа допомагає учням дуже швидко перетворюватися на активних учасників. Вона ідеально підходить для новоствореної навчальної групи або для початку навчального семінару.
Ресурси	Плакат з гербом для кожної групи учнів, кольорові ручки або олівці, малярки з журналів тощо.

Процедура

1. За допомогою гри, яка ділить клас на групи (наприклад, шляхом роздавання парних карток, які формують групи «жонглерів», «скрипалів» тощо), клас ділиться на три, шість або дев'ять груп залежно від кількості учнів у класі. В кожній групі повинно бути не більше п'яти учнів. Кожна група отримує назву А, Б або В.

2. Учні працюють у групах по чотири особи. Кожному учню надається макет герба, розділений на чотири секції, та стрічка під ним. Частини можуть уже бути вирізані з другої копії таким чином, щоб їх можна було наклеювати на основний герб по мірі завершення.

3. Завдання:

Індивідуальна підготовка:

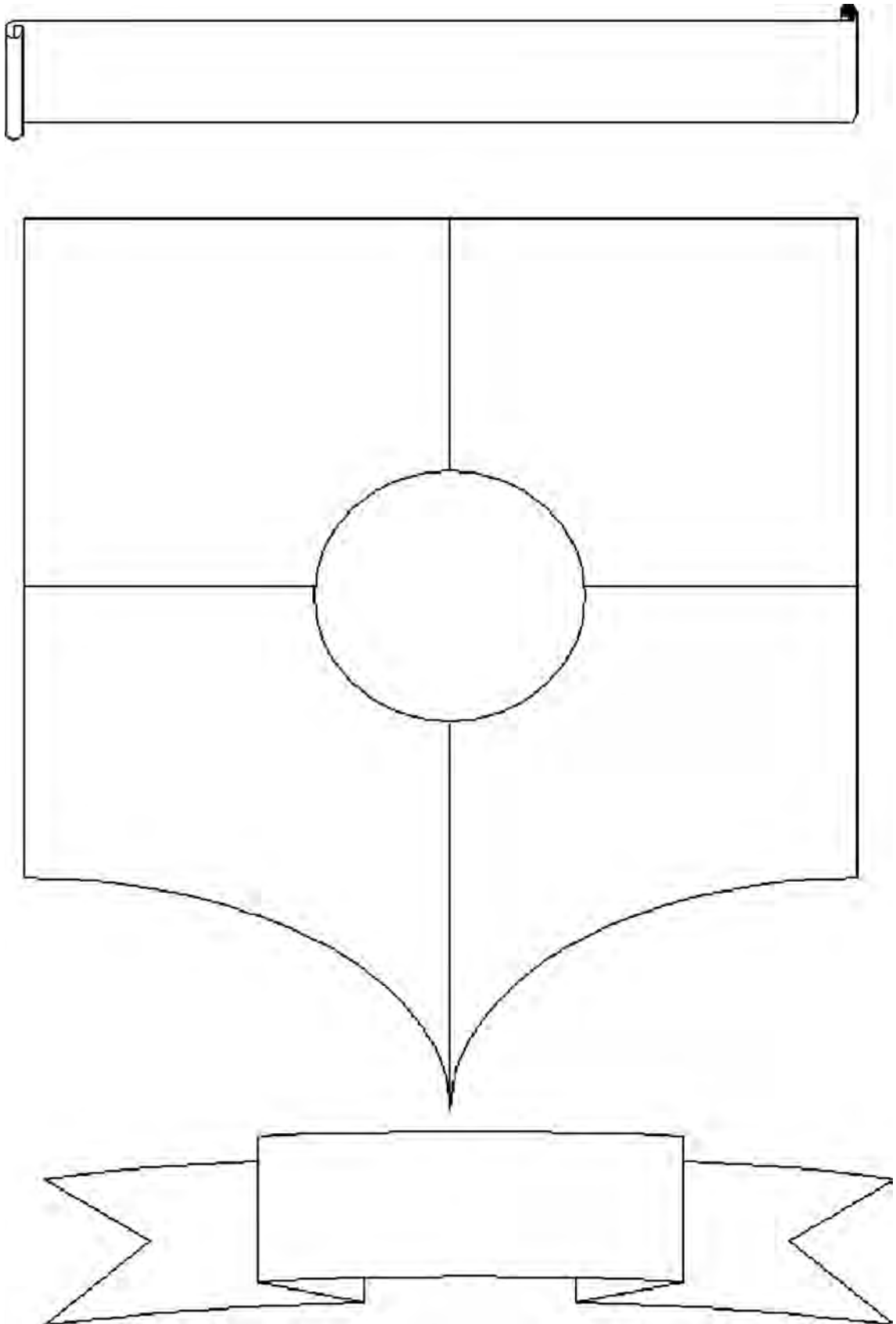
- запишіть відповіді на наступні запитання:
  - Як ви сприймаєте себе?
  - Чого ви потребуєте?
  - Що ви можете робити?
  - Про що ви шкодуєте, коли думаєте про власне життя?
- намалюйте (або виберіть) символ чи символи, які відображають ваші записи (кольори, кольоровий папір, вирізки з журналів тощо).

Групова робота:

- Поясніть ваш символ (-ли) членам своєї групи.
- Наклейте всі частини на свій герб.
- Знайдіть спільний символ для своєї групи (центр), девіз для своїх ідей (верхній прапор) та назву своєї групи (нижній прапор).

4. Члени групи представляють готові герби великій аудиторії та розмішують їх поряд з усіма іншими на стіні.

Матеріали

Вправа 1.4. Букет квітів

Освітні цілі	<p>Мета цієї вправи – підтримка згуртованості у класі чи групі та підвищення самооцінки учнів.</p> <p>Учні усвідомлюють, що кожна особа в класі чи групі є унікальною та відмінною від інших. Це сприяє також зміцненню групи.</p>
Ресурси	<p>Невелике портретне фото учня не більше 3 кв. см (намальований автопортрет також можливий).</p> <p>Папір жовтого або помаранчевого кольору, розрізаний на крути діаметром близько 6 см для створення центра квітки.</p> <p>Папір яскравих кольорів, вирізаний у формі різнокольорових пелюсток (якщо готується вручну – фломастери або олівці різних кольорів), два великі аркуші паперу для дошки, клей або інший матеріал для кріплення.</p>

Процедура

1. Кожен учень отримує папір у формі кола, на який він наклеює свою фотографію.
2. Кожен учень бере шість пелюсток та на кожній пише одне або два позитивних слова про те:
  - Що може сказати про нього вчитель.
  - Що може сказати про нього член його родини – чоловік.
  - Що може сказати про нього член його родини – жінка.
  - Що він може сказати про себе.
  - Що може сказати про нього друг.
  - Що може сказати про нього будь-хто в цій кімнаті, школі або суспільстві.
3. Учні кріплять пелюстки навколо країв фотокартки, щоб утворилася квітка.
4. Вчитель або учні розміщують кожну квітку на великому аркуші паперу, що знаходиться на дошці.
5. Вчитель або учні малюють стебло та листя для кожної квітки, щоб утворився букет. Додавання банта із стрічки зробить букет особливим!

Розширення

Сидячи у колі, учні висловлюють свої думки. Це допомагає їм зрозуміти символічне значення: букет втрачить свою красу, якщо деяких квітів не буде (суспільство); кожна квітка є різною та додає унікальності (гідність особи); в той же час, усі квіти є подібними, отже, одна квітка є так само важливою, як і інша (рівність). Концепції, запропоновані в дужках, можуть застосовуватися у класах з учнями старшого віку.

Вправа 1.5. Китайські палички

Освітні цілі	Учні тренують навички командних гравців. Вони розуміють, що означає залежати від інших та коли інші залежать від них (взаємозалежність).
Ресурси	Китайські палички або олівці, кулькові ручки тощо (довжиною близько 15 см).

Процедура

1. Клас ділиться на групи орієнтовно по вісім учнів. Групам повідомляють, що вони повинні подолати певну відстань (якщо це можливо, вправу доцільно виконувати на вулиці).
2. Групи стають у шеренги на відстані 1–1,5 метра одна від одної.
3. Учні беруть китайські палички (або ручки, олівці) та утримують їх між собою кінчиками вказівних пальців таким чином, щоб палички з'єднали учасників шеренги у ланцюжок (перший та останній учень у шерензі утримує тільки одну паличку).
4. Тепер учні повинні бігти до попередньо визначеної цілі, наприклад, до класу або іншого краю шкільного двору. Якщо двоє учасників впускають свої палички на землю, вся команда повинна повернутися на старт та розпочинати рух знову. Команди без обмежень можуть вигадувати найкращий спосіб та стратегію безпечного руху до цілі, не впускаючи паличок.

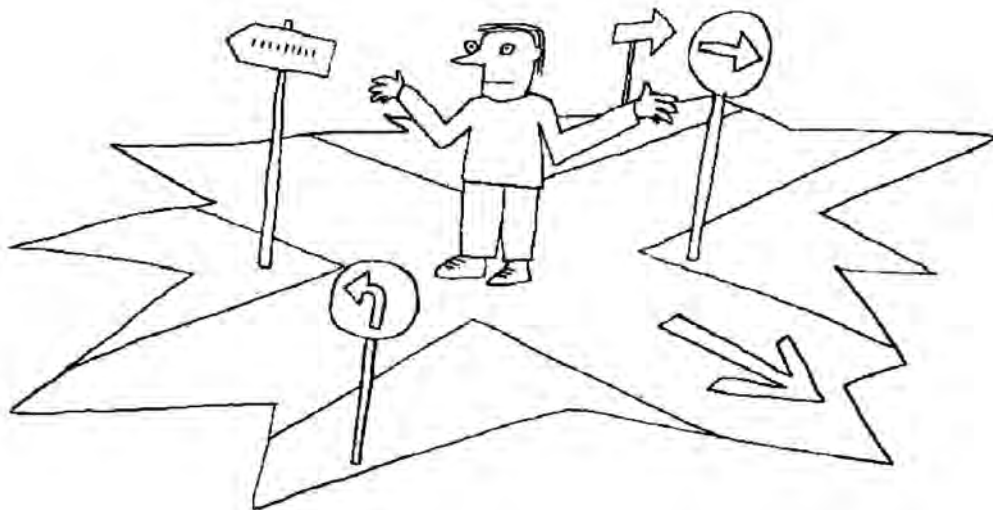
Залежно від того, наскільки складним виявиться це завдання для учнів, ці правила можуть застосовуватися більш або менш суворо.

Розширення

1. Окремі учні можуть виконувати роль зовнішніх спостерігачів, які можуть прокоментувати, як групи співпрацювали між собою.
2. Вправу можна записати на відео, щоб продемонструвати різні форми поведінки.

ГЛАВА 2

Пояснення цінностей

Вступ

У сучасному суспільстві ми можемо та ми повинні обирати цінності, які, на нашу думку, є важливими та значущими для нас. Роблячи такий вибір, ми користуємося своєю свободою особистості, думки та віри, а також своєю свободою самовираження, коли ми розкриваємо свої погляди перед суспільством. Таким чином, вправи у цій главі стосуються ключових принципів прав людини — свободи людини та особистості.

Однак, як показано на малюнку, персональну свободу супроводжує необхідність робити вибір. Вільні люди можуть бути дуже самотніми людьми. Ніхто не може, або не повинен, вказувати нам, у що вірити або які цінності обирати. Та ми повинні робити вибір — адже як інакше ми дізнаємося про те, що важливе в житті? Отже, обрання цінностей є ключовим моментом для молодих людей, коли вони шукають відповіді на запитання: Хто я? В чому моя індивідуальність?

З іншої точки зору, виходячи з потреб суспільства в цілому, ми розуміємо, що свобода особистості призведе до плюралістичного суспільства, члени якого притримуються різних цінностей та переконань. Плюралізм може бути джерелом конфлікту. Це викликає запитання, на яких цінностях базується наша спільнота та наша демократія, наприклад, пошук компромісу, відмова від насильства та інтеграція меншин. Як правило, якщо члени суспільства досягають успіху в погодженні правил мирного, ненасильницького обміну аргументами та прийняття рішень, вони зможуть подолати багато відмінностей у своїх поглядах та інтересах.

Усі ці питання однаково важливі як в умовах мікросуспільства шкільного класу, так і суспільства у цілому. У демократичному суспільстві жодна особа або орган не мають права визначати цінності для всіх. Це радше переговори між громадянами для досягнення мінімальної згоди щодо певних цінностей. У зв'язку з цим завдання вчителя не полягає у визначенні цінностей з точки зору політичної коректності або конкретної партії, віри або ідеології. Учні повинні навчитися, як використовувати свою свободу думки та як поділитися своїм вибором з іншими.

Ці вправи сприяють розвитку в учнів навичок ведення переговорів. Учні дізнаються про основоположний принцип зворотності. Вони мають зрозуміти, що наш вибір цінностей обумовлений нашою соціальною ситуацією та нашими інтересами. У кожній справі те, як учні дискутують — мирно та з повагою один до одного — є так само важливим, як і власне за що або проти чого вони виступають.

Вправа 2.1. Гра у пліт

Освітні цілі	Учні знайомляться з поняттям цінностей. Учні навчаються, як визначати упередженість.
Ресурси	Картки з інформацією про персонажів.

Процедура

Десять людей дрейфують на плоті серед моря. Вони не знають свого точного місцезнаходження. Пліт занадто малий для них усіх. Чотирьох з них необхідно скинути у море.

Хто це буде і чому?

Кожен учень отримує картку, у якій міститься деяка інформація про персонажа, якого він або вона представляє.

Це не тільки рольова гра, адже її завданням є також ідентифікація персонажа через з'ясування причин, чому він або вона заслуговують на виживання більше, ніж інші. Учні завжди повинні говорити від першої особи – «Я». На картці також міститься опис ситуації та що стоїть на кону. Під час першого десятихвилинного етапу гри повинна зберігатися повна тиша.

1. Учні працюють у групах від чотирьох до шести осіб.

Кожна група вирішує, кого слід врятувати за допомогою аргументів, висунутих кожним учнем. Для підвищення рівня інтерактивності кожен повинен не тільки захищати свого персонажа, але також атакувати інших. Однак колективне рішення повинно бути прийняте протягом двадцяти хвилин.

2. Кожна група звітує про свій вибір та порівнює з результатами інших груп.

3. Весь клас визначає цінності та упередження, які виникли в ході роботи.

Матеріали

Деякі приклади різних персонажів

35-річний декоратор, неодружений, бере активну участь у політичному русі.	Молодик, який щойно вийшов із в'язниці.
ВІЛ-позитивний наркоман.	Жінка похилого віку, удова, яка подорожує до власної країни зі своїми заощадженнями, щоб знову побачити сина.
Піаніст, батько двох дітей.	П'яний футбольний фанат.
15-річний підліток, переможець важливого літературного конкурсу.	Старий відомий рок музикант.
Посол, який працює в ООН.	Молода мати зі зламанною ногою.
Солдат, який повертається з відпустки.	

Вправа 2.2. Системи цінностей

Освітня ціль	Учні дізнаються, що різні цінності є можливим джерелом конфлікту.
Ресурси	Папір та ручки, робочий аркуш з переліком різних цінностей.

Процедура

Кожному учню видається перелік з 20 цінностей, викладений в довільному порядку: соціальний успіх, кохання, слухняність, безпека, мир, порядок, людська гідність, гарне ставлення до себе, рівність, повага інших, чесність, родина, солідарність, відповідальність, справедливість, толерантність, свобода, конкуренція, здоров'я, патріотизм.

1. Учні працюють у парах.

Учитель просить учнів розділити цінності зі списку на три категорії. «У першу слід поставити цінності, які ви вважаєте найважливішими; у другу — менш важливі; і зрештою, у третю — ті, що не можна класифікувати». Цю роботу слід виконувати повільно та вдумливо.

2. Обговорення відбувається в групах з іншими парами.

Жодна ієрархія не є пріоритетною за іншу. За цю вправу не передбачено оцінювання.

Вчитель повинен наголосити на різниці між простими ідеальними цінностями та ефективними цінностями, тими, які визначають тип поведінки.

4. Попросіть учнів зберегти списки з їх першим вибором.

Розширення

1. Учні збираються у групи по три особи та порівнюють свої системи (списки першої категорії) ставлячи такі запитання:

- Чому я обрав (-ла) цю цінність як найважливішу?
- Чи має ця цінність будь-яке значення для моєї практичної поведінки?
- Які перешкоди для її реалізації?
- В чому мій основний конфлікт?
- Що я можу зробити для його вирішення?
- Які індивідуалістичні ставлення є протилежними справжнім колективним зобов'язанням?

2. Учні групують свої цінності за категоріями, наприклад, загальні етичні або права людини, практичне застосування, загальний або соціальних успіх.

Яке групування видається найбільш значущим?

Постаючи перед вибором, особа може діяти не думаючи, за звичкою, або шукає те, що має найпереконливіші причини для дії. Ми думаємо про цінності, коли запитуємо себе, не які найкращі засоби досягнення мети, а яку мету слід обрати.

3. Цей процес сприяє виробленню рішення, яке буде прийнятним для всіх сторін на протигагу суперечливим аргументам, коли має місце конфлікт інтересів. Незважаючи на те, що люди часто схиляються до використання аргументів морального спрямування для захисту власних інтересів, необхідно при виробленні рішення, яке буде прийнятним для всіх сторін, застосовувати певні принципи. Повага до особи є таким принципом і правилом, що робить можливим прийняття або відхилення певної категорії дій.

Найбільш надійним критерієм перевірки того, чи відповідає правило поведінки принципу поваги до особи, є зворотність. Він дозволяє нам надати інтересам інших такої ж ваги, як і власним.

У групах учні повинні сформулювати декілька принципів, наприклад:

- Завжди необхідно поважати закон.
- Кожен має право прожити своє життя так, як вважає за потрібне.

Потім вони можуть обговорити висловлені точки зору та принципи.

Вправа 2.3. Філософія життя

Освітня ціль	Допомогти учням зрозуміти, що цінності мають різне практичне втілення.
Ресурси	Перелік різних способів життя, що може бути написаний на плакаті або на класній дошці.

Процедура

1. Учні оцінюють кожен «спосіб життя» за допомогою наступної шкали:

- 7 – вам це дуже подобається;
- 6 – вам це подобається;
- 5 – вам це трохи подобається;
- 4 – вам це байдуже;
- 3 – вас це не хвилює;
- 2 – вам це не подобається;
- 1 – вам це зовсім не подобається.

2. Учитель просить учнів порівняти свої рейтинги у парах або групах по три чи чотири особи.

Розширення

Учні мають зробити опис свого ідеального способу життя (намагаючись уникнути опису свого дійсного способу життя) та визначити, в чому полягають суперечності; чи відповідають вони власній шкалі цінностей?

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

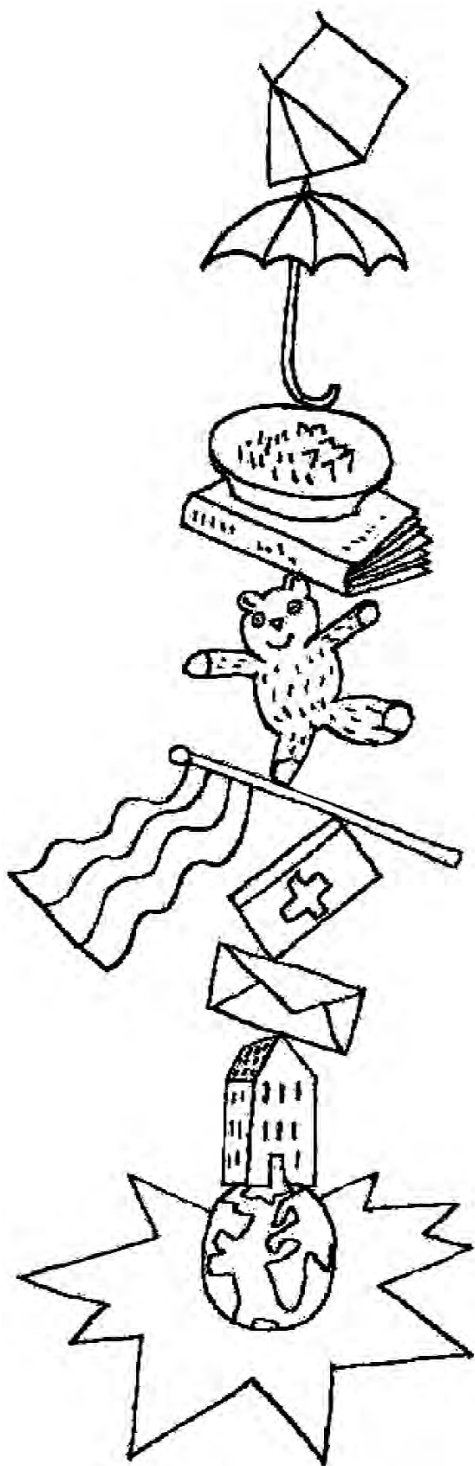

Різні способи життя

1. Наступне є необхідним у житті: помірність, розум, баланс між крайнощами, дружба, самоконтроль, дисципліна, передбачливість, гарні манери та повага до певних традицій.
2. У житті має значення особиста та інтелектуальна свобода, байдужість до матеріального та фізичного світу.
3. Найважливішими властивостями є прихильність, любов, відданість, контроль власних пристрастей та інтересів, відкритість для інших. Чистий інтелект, прагнення влади та егоїзм повинні викликати недовіру.
4. Насолоджуватись життям важливіше, ніж змінювати світ: відкидання етики, дисципліни та особистих жертв; потреба у спілкуванні, але з періодами самотності.
5. Людина повинна ідентифікувати себе в групі та шукати товариства. Важливими є комунікабельність та активність, відмова від абстрактних роздумів, самотності та матеріальних інтересів. Перевага надається позитивній емоційній самореалізації та спільним радощам.
6. Людина повинна прагнути різноманітної фізичної активності, досліджувати власний світ та практичні відчуття, надавати перевагу роботі, відмовлятися від ностальгічних мрій, відкидати комфорт та задоволення.
7. Дні йдуть за днями, але всі вони різні. Центральними поняттями є нестабільність та адаптація, отже, людина повинна бажати насолоджуватися кожним важливим моментом. Найвище за все не бути рабами ідеї.
8. Важливими є прості приємні почуття: комфорт, дружба, відпочинок, міцне здоров'я, відмова від надмірностей, відкидання амбіцій та фанатизму.
9. Відкритість та здатність до сприймання є необхідними: насолода та успіх прийдуть самі; чекайте терпляче та спокійно.
10. Людина повинна мати самоконтроль, але бути пильною, усвідомлювати сили світу та людські обмеження. Людина повинна бути щедрою, але не утопістом, та жити з почуттям самоконтролю та гідності.
11. Важливим є споглядання. Світ надто великий та надто агресивний. Внутрішнє життя душі є важливим та переважає над нікчемним, болючим світом, який слід відкинути.
12. Акцент на дії, виконання, виклик, будівництво; тіло, руки, мускули — це справжнє життя. Розважливості, комфорт та релаксацію слід відкинути.
13. Люди існують для того, щоб служити: бути корисними іншим та сприяти їх персональному росту. Віддайте себе світу; будьте скромними, постійними, віруючими, гнучкими. Отримуйте не просячи, працюйте на царство Бога.

ГЛАВА 3

Знайомство з правами людини

Вступ

На малюнку зображена низка предметів, що знайомі дітям і молодим людям. Кожен з них може глумачитися як символ права людини або права дитини – палатка (відпочинок), парасолька (захист), тарілка з їжею (фізичні потреби), книга (освіта, свобода думки), ведмедик (відпочинок та ігри), прапорець (захист прав громадян державою), аптечка (медична допомога), конверт (свобода спілкування та самовираження), будинок (приватне життя). Глобус може символізувати ідею захисту прав людини для кожної особи. Як у грі, символи розташовані один над одним, та ми можемо уявити, як вони обертаються по колу. Таким чином, вони пов'язуються між собою та утворюють ціле, яке в сукупності означає більше, ніж його складові. Заберіть одну складову, і вся конструкція зруйнується.

Цей малюнок – приклад того, якими потужними можуть бути прості, на перший погляд, символи. Пошук символів прав людини – це вправа, яку можна давати дуже маленьким учням, а також учням більш старшого віку. Вона дозволяє їм пов'язати свій персональний досвід з правами людини та дослідити важливість прав людини для їхнього життя, і деякі вправи у цій главі побудовані на такому підході.

Вправи у цій главі стосуються прав людини – ключової теми освіти з прав людини. Інші глави, наприклад, глава, присвячена цінностям, підкреслюють навчання через права людини – де права людини виступають в якості педагогічної настанови. Ці вправи зосереджені на навчанні про права людини:

- **Знання прав людини** – учні детально знають одне або декілька прав людини та розуміють основні принципи їх реалізації;
- **Читання прав людини** – має здійснюватися неквапливо та уважно, оскільки кожне слово має значення;
- **Прив'язка прав людини до щоденного життя** – учні аналізують власний досвід, свої бажання та потреби у контексті прав людини.

Такий підхід доречний для учнів будь-якого віку.

Деякі вправи є прикладами навчання на основі виконання завдань. Учні виготовляють плакат або скарбничку та створюють символи, що означають права людини. Апелюючи до творчих умінь учнів, такі вправи дозволяють відійти від стандартного підходу, зосередженого на вивченні текстів.

Усі вправи вимагають серйозних роздумів у класі. Учні мають розуміти, що права людини можуть бути порушені, і тому повинні охоронятися законом і правоохоронними засобами (поліцією, системою покарань).

З учнями старшого віку можливо піти децю далі. Права людини — це основоположні права, це означає, що жоден орган не повинен надавати ці права або уповноважений забрати їх у нас.

Учні повинні знати про існування таких базових угод з прав людини, як Європейська конвенція про захист прав людини та розуміти, що наші права мають обмеження, які встановлюються правами інших. Учні мають для себе з'ясувати, яким чином наші права обмежуються правами інших і чому, у разі необхідності, рішення повинні приймати законодавці або судді. Звіти Ради Європи або неурядових організацій свідчать про те, що держава як така може також становити загрозу правам людини. У таких випадках громадяни можуть звертатися до своїх національних конституційних судів або Європейського суду з прав людини у Страсбурзі.

Вправа 3.1. Плакат з прав людини

Освітні цілі	Формувати в учнів розуміння наступних аспектів прав людини: їх базову структуру (хто користується правом людини — зміст — засоби забезпечення); проблеми порушення прав людини; засоби захисту прав людини. Відпрацювання в учнів навичок вдумливого читання та розуміння. Розвиток творчих здібностей учнів.
Ресурси	Великі аркуші паперу, папір формату А4 різних кольорів, фломастери, ножиці, клей, старі журнали та газети, малюнки та фотографії; текст Європейської конвенції про захист прав людини та Загальної декларації прав людини.

Процедура

1. Учні розподіляються на групи з чотирьох осіб.
2. Учитель дає кожній групі одну статтю, яка представляє право людини. Учні старшого віку можуть самі вирішувати, з якою статтею вони бажають працювати, та пояснюють свій вибір (див. пункт 4).
3. Кожна група готує плакат з прав людини. Плакат складається з наступних частин:
  - а) назва права людини;
  - б) текст з Європейської конвенції про захист прав людини або Загальної декларації прав людини;
  - в) малюнок, який символізує право людини (наприклад, машина може означати свободу пересування або закриті входні двері означають приватне життя);
  - г) аналіз структури права людини (для сильніших класів) з посиланням на:
    - осіб, які користуються цим правом;
    - зміст (що захищає або надає це право);
    - засоби втілення або забезпечення;³
  - д) символ (наприклад, колесо для свободи пересування або губи для свободи вираження думок).
4. Групи презентують та обговорюють свої плакати в класі.

Розширення

Плакат також може містити приклади порушення відповідного права людини та пропозиції як можна або потрібно забезпечити його виконання.

Варіації

Як зазначено вище, структура плаката може відрізнятися залежно від вікової групи та рівня знань учнів про права людини. Вправа може бути застосована як введення у тему або суто як практичне заняття.

У випадку використання вправи у старших класах вправа може включати такі аспекти: типи прав людини (надання персональної свободи, захист рівності, надання соціальних прав). Це може бути прив'язано до «покоління» прав людини.

³ Див. Ів Ладор. *Навчальний посібник з Європейської конвенції про захист прав людини*. — Женева/Страсбург, 1997 р. — С. 53f (як створюється право людини?)

За умови використання окремо, ця вправа може призвести до ізолюваного академічного підходу, який фокусується на окремому праві людини. Тому рекомендується поєднувати цю вправу з іншими, які стосуються практичного застосування прав людини, наприклад, особистого досвіду учнів, питань порушення та впровадження прав людини та обговорення універсального характеру прав людини.

Вправа 3.2. Мотузки

Освітня ціль	Метою цієї вправи є представлення перспективи нашого спільного походження та спільного дому в якості вступу до вивчення прав людини. Усі люди мають спільне походження, спільну планету та мають однакові права незалежно від того, де вони живуть або в яких умовах. Ця вправа дозволяє візуалізацію великих чисел для того, щоб вони були більш зрозумілими для дітей.
Примітка щодо методу	Ця вправа відрізняється від інших тому, що вона швидше являє собою модель лекції вчителя, ніж практичне заняття для групової роботи.
Ресурси	Два відрізки мотузки довжиною 4,8 та 6,7 метрів, бажано карта світу або глобус.

Процедура

1. Учитель показує учням мотузку довжиною 4,8 метра та просить їх припустити, яку довжину вона має. Коли учні погоджуються, що її довжина 4,8 метра, учитель запитує в них, скільки це міліметрів.
2. 4800 міліметрів можуть символізувати історію нашої землі, оскільки вважається, що їй 4800 мільйонів років.
3. Учитель згадує історію створення планети та зупиняється на головних моментах її історії, по 1 міліметру на 1 мільйон років. Як довго люди живуть на цій планеті? Учитель показує учням останні 1–2 міліметри та порівнює їх з рештою мотузки. Можливо, люди не такі вже й важливі? Можливо, ми повинні дуже ретельно дбати про планету, на якій живемо?
4. Учитель коротко розповідає учням про історію людства. Наскільки нам відомо, люди походять з Африки. Спочатку ми всі були африканцями! Потім людина мігрувала з Африки та поступово заселила всю землю. Сьогодні існує багато країн та багато різних народів, які розмовляють різними мовами і мають різні релігії та культури, але спочатку ми всі були однакові.
5. Учитель демонструє учням другу мотузку. Яка її довжина? Сьогодні планету населяють 6,7 мільярда осіб.⁴ Отже, 1 міліметр мотузки дорівнює 1 мільйону осіб. Учитель демонструє кількість населення деяких найбільших країн на мотузці. Який розмір нашої країни? Деякі люди ділять світ на «наших людей» та «іноземців»! Але це наша спільна планета, наш дім, отже, ми повинні навчитися жити на ній разом. Країни світу через Організацію Об'єднаних Націй вирішили, що, навіть якщо ми є різними та живемо у різних місцях, ми всі маємо однакові права.

Розширення

Після цього вступу вчитель може продовжити та винести на обговорення питання захисту навколишнього середовища, прав людини в цілому, упередженості та стереотипів (див. главу «Сприйняття інших»), географічні питання та міжнародні відносини.

⁴ Учитель може адаптувати цю цифру в разі необхідності та відповідним чином змінити довжину мотузки; 6,7 мільярда була актуальною цифрою на момент друку цієї книги (2008 р.).

Вправа 3.3. Дерево прав людини

Освітня ціль	Формування і розвиток в учнів системи концептуальних поглядів для оцінювання прав людини.
Ресурси	Кольорові ручки, великі аркуші паперу, розміщені на стіні.

Процедура

1. Учитель розподіляє учнів на невеликі групи від трьох до п'яти осіб.
2. Учитель просить учнів намалювати гарне дерево та назвати його «дерево наших прав людини». Знизу стовбура дерева учні повинні написати «права людини».
3. Потім до дерева додають кілька основних гілок з ключовими концепціями, які, на думку учнів, становлять або повинні становити частину прав людини. Навколо цих основних гілок повинна бути певна кількість менших гілок, що пов'язані, на думку учнів, з основними гілками.
4. Через певний проміжок часу, що відводиться для підготовки, групи розміщують свої малюнки на стіні та пояснюють іншим, що на них написано. Ці плакати можуть бути залишені на стіні на деякий час. Вони можуть використовуватися як декорації та, можливо, знадобляться під час подальших занять.

Розширення

Після вивчення ідей учнів про права людини можна продовжити більш детальне вивчення прав людини або прав дитини та з'ясувати, якою мірою фактичні права відповідають тому, що написали учні.

Вправа 3.4. Перегони на повітряних кулях

Освітні цілі	Учні дізнаються про універсальні цінності у правах людини. Вони мають зрозуміти, що окремі права людини умовно закладені в інші, але в системі прав людини вони представлені окремо, чи захищаються окремі права людини. Учні повинні усвідомити, що права людини не можуть бути відібрані, та що самовільне скасування прав людини межує з диктатурою.
Примітка	Ця гра може бути використана як введення у тему на початку використання циклу уроків з прав людини або як перехідна вправа наприкінці.
Ресурси	Ручки та папір, бажано великі аркуші, що розміщуються на стіні; перелік прав, які підлягають відкиданню або розміщенню в порядку пріоритетності.

Процедура

1. Учитель керує грою. Учні розподіляються на групи від п'яти до шести осіб. Кожна група отримує плакат та маркери. Учні малюють повітряну кулю, яка летить над океаном або землею чи горами. Баластні мішки з піском, що символізують десять прав людини, кріпляться на плакат (див. перелік нижче).

2. Гра починається. Учні уявляють, що вони подорожують на «кулі з правами людини». Куля починає падати, та пасажери повинні скинути баласт для того, щоб уникнути серйозної аварії.

Завдання учнів – визначити пріоритетність прав людини, що в грі представлені мішками з баластом. Вони використовують наступні критерії для вибору. Чи умовно міститься одне право в іншому? Чи має якесь одне право особливе значення для демократії або для наших особистих потреб?

3. Однак куля продовжує падати та потрібно скидати додатковий баласт через рівні інтервали часу. Учні повинні скинути більше мішків з баластом. Після того, як чотири або п'ять мішків скинути за борг, куля безпечно досягає землі.

4. Пленарне обговорення у колі. Кожна група представляє свій список всьому класу/групі та пояснює свої пріоритети. Потім списки порівнюються. Чи є багато відмінностей? Також потрібно провести обговорення про роботу в групах. Про що було важко домовитися? Чи було складно віддати пріоритет певним правам людини на противагу іншим? Очікується, що учні зроблять висновки про те, що можливо було дійти згоди, і всі перелічені права людини є важливими, але люди можуть розставляти свої пріоритети, якщо вони стоять перед вибором.

В умовах чинної конституції скасування будь-якого з цих прав призвело б до серйозної шкоди для демократії. Права людини є природними правами і тому не можуть бути відчужені. Таким чином, перегони на повітряних кулях це обігрування ситуації, і ми сподіваємося, що диктатура ніколи не увійде у наше життя.

Якщо учні ставлять під питання правила гри на цих підставах, то мета навчання була повністю досягнута.

Можливо поширити обговорення на предмет того, які з цих прав були включені до Конституції України та як ці права захищені.

Розширення

Якщо вправа виконується з учнями молодшого віку, мішки з баластом – права слід замінити на більш знайомі для учнів предмети, наприклад, «вільні вибори» можна замінити на «іграшки». Під час обговорення ці предмети потім можуть бути ототожнені з правами дітей.

Матеріали

Інформація

Баласт на повітряних кулях складається з наступних прав:

- Вільні вибори.
- Недоторканність майна.
- Рівність чоловіків і жінок.
- Чисте та здорове середовище.
- Доступ до здорової їжі та чистої води.
- Право на освіту.
- Свобода думки, совісті та релігії.
- Одяг та житло для всіх громадян.
- Невтручання у приватне життя.
- Свобода пересування.

Вправа 3.5. Бажання та потреби

Освітня ціль	Формувати в учнів розуміння різниці між речами, які вони хочуть або хотіли б мати, та реальними потребами.
Ресурси	Папір, ручки, ножиці.

Процедура

1. Учитель просить учнів намалювати на аркушах паперу деякі речі, які, на їхню думку, їм потрібні (вчитель може підготувати предмети перед уроком або дати завдання учням вирізати їх самостійно). Вони можуть зробити 8–10 малюнків кожен.
2. Коли малюнки підготовлені, вчитель розподіляє учнів на групи.
3. Кожна група повинна домовитися про те, щоб залишити не більше п'яти предметів. Лише п'ять найважливіших предметів повинні залишитися на столі. Потім групи пояснюють одна одній, що вони обрали. Чи обрали вони всі одне й те ж саме?

Розширення

Учитель натягує мотузку (стрічку) через класну кімнату та кріпить певну кількість малюнків на неї. Учитель обговорює з класом, які малюнки можна забрати, тобто речі, які насправді їм не потрібні. Наприкінці на мотузці повинні залишитися лише п'ять малюнків. Чи можуть учні дійти згоди, які саме п'ять речей їм потрібні?

Вправа 3.6. Скарбничка

Освітні цілі	Ця вправа для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Вони повинні зрозуміти, що діти мають права, усвідомити, що такі права існують та що важливо їх поважати.
Ресурси	Скарбничка – це дуже гарна коробочка, яку діти прикрасили та наповнили (статтями з газет, піктограмами ЮНІСЕФ, що ілюструють права дітей, ляльками та різними предметами).

Процедура

1. На початку скарбничка містить:

- Дві піктограми, які представляють право на рівність та право фізично або розумово неповноцінних людей на допомогу;
- Дві ляльки, які представляють собою дітей з Гватемали.

2. Збираючи предмети, які уособлюють права дитини, та складаючи їх у скарбничку, діти розуміють важливість цих прав. Проект зі скарбничкою повинен продовжуватися до кінця початкової школи.

3. На додаток до великої скарбнички класу/групи, кожна дитина може мати власну маленьку скарбничку.

ГЛАВА 4

Сприйняття інших

Вступ

На малюнку дівчинка дивиться на хлопчика через збільшувальне скло. Картинка, що створена збільшувальним склом, є подібною, але не ідентичною хлопчику в реальності. Хлопчик не знає, як виглядає цей його образ. Він може бути неправильним або правильним, навіть демонструючи більше деталей, ніж відомі хлопчику, або ніж ті, що він хотів би показати. Діти посміхаються, отже, різниця між сприйняттям та реальністю не видається такою, що становить проблему. Дівчинка посміхається не хлопчику, а дивлячись на його відображення.

Ми всі спрямовуємо наші збільшувальні стекла на інших людей та зберігаємо їх образи у нашій пам'яті. Ми судимо людей за цими ментальними образами. Ці образи є сировиною, з якої ми створюємо стереотипи. Нас усіх приваблює таке спрощення складного світу, який ніхто з нас не може зрозуміти. Якщо стереотипи перетворюються на упередження, зокрема, негативні, вони можуть посягти розбрат та ворожнечу в суспільстві.

Вправи у цій главі допомагають учням дізнатися про своє сприйняття інших та упередження проти них, критично осмислити та виправити їх у разі необхідності. Отже, ця глава присвячується соціальному виміру демократії та прав людини. Наше взаємне сприйняття, упередження та шляхи взаємодії один з одним дають підстави, на яких демократія та права людини повинні ґрунтуватися. Недостатньо того, щоб демократія та права людини були покладені в основу конституції та діяльності уряду, не менше значення має їх соціальне та культурне коріння.

У цілому учні повинні зрозуміти функцію стереотипів у зменшенні складності нашого суспільства та світу, в якому ми живемо. Вони повинні також зрозуміти, що стереотипи можуть бути небезпечними, сіючи зерна ворожнечі в суспільстві. Зокрема, це може трапитися, коли ми зустрічаємо людей з інших країн – іноземців, які викликають почуття страху. Освіта допомагає людям визначити упередження і неправильні стереотипи та виправити їх.

Учні старшого віку мають також зрозуміти, що наші сприйняття та упередження зрештою відображаються на культурі, яка або підтримує, або підриває демократію та права людини в суспільстві. По суті, демократія починається з мене і з тебе.

Вправа 4.1. Усі різні, усі рівні

Освітні цілі	Учні навчаються пізнавати та сприймати один одного в групі. Учні дізнаються про те, що в них спільного, та те, чого вони раніше не знали про своїх однокласників. Учні дізнаються про ставлення і діяльність, що пов'язані з відмінностями.
Ресурси	Шматок крейди або мотузка, щоб утворити лінію на підлозі.

Процедура

1. Учитель називає ряд характеристик одну за одною. По мірі оголошення ті, хто визнають, що вони мають цю характеристику, перетинають лінію.

Приклади: усі, хто ...

- одягнені у джинси;
- мають блакитні очі;
- є старшими;
- були в інших країнах Європи;
- регулярно читають газети;
- були об'єктом дискримінації;
- мають друзів інвалідів;
- мають упередження тощо.

Учнів можна попросити запропонувати інші характеристики, але вчитель повинен розуміти, які саме характеристики відображують відмінності й збуджують найбільші упередження.

2. Учні обговорюють наступні питання:

- Чи опинявся хтось у групі з людьми, з якими, на їхню думку, вони не мали нічого спільного?
- Як відчувається той, хто є частиною великої групи?
- Як відчувається той, хто є самотнім?

Варіація

Як тільки характеристику оголошено, учні починають рухатися та формують групи, які складаються з людей з однаковими характеристиками. Вони залишаються разом на деякий час, щоб обговорити те, що їх єднає. Їхні висловлювання стосуються, наприклад, смаків або поведінки.

Вправа 4.2. Відмінності

Освітні цілі	<p>Учні зустрічаються з відмінностями та розуміють, що відмінність має коріння у соціальних структурах.</p> <p>Досвід відмінності є критично важливим у підлітковому віці. Молоді люди хочуть привертати увагу, мати визнання дорослих та повагу інших людей. Важливим аспектом формування особистості в підлітковому віці є відокремлення від дорослих, зокрема, батьків.</p> <p>Учні розуміють, що є так багато біологічних відмінностей, що ніхто не може їх усі ідентифікувати. Наприклад, неможливо сказати, що одна форма інтелекту є вищою, ніж інша. Відмінності, які мають значення між людьми, йдуть корінням у суспільство – наприклад, у цінності, соціальний статус або соціальні зміни. У класах, в яких учні належать до культурних меншин, гарною нагодою буде показати їх у недискримінаційному контексті.</p>
Ресурси	Великий аркуш паперу.

Процедура

1. Учитель пише на великому аркуші паперу максимальну кількість видів відмінностей між людьми.
2. Учні розподіляються на чотири групи. Кожна команда пише окремий вид відмінностей:
  - Фізичні відмінності.
  - Психологічні відмінності.
  - Соціальні відмінності.
  - Культурні відмінності.
3. Оцінка: учні міркують над відмінностями між людьми:
  - «Я усвідомлюю, що знаю ...
  - ... але я навчив(-ла)ся ...
  - Моїм найбільшим здивуванням було ...»

Розширення

Учитель пояснює, чому люди є одночасно схожими та різними.

Учні представляють у письмовій формі дві ситуації, у яких складно дослідити відмінності. Потім це можна буде обговорити з усім класом.

Вправа 4.3. Істинне та хибне

Освітні цілі	Учні дізнаються про стереотипи у своїй свідомості та критично їх обговорюють. Вони мають зрозуміти, що спрощення та стереотипи допомагають нам подолати складність світу, в якому ми живемо. Розвивати здатність учнів робити судження та приймати рішення, що сприяє розвитку їх критичного ставлення.
Ресурси	З класу потрібно забрати столи та стільці. Простір для «істинної думки» та «хибної думки» визначається у протилежних кутках класу.

Процедура

1. Учні стоять у центрі кімнати. Учитель читає перелік істинних і хибних тверджень про жінок, чоловіків, різні національності тощо.

Реагуючи на кожне твердження, учні переходять в один куток чи в інший залежно від того, що вони вважають істинним або хибним.

Учні, які не мають точки зору, залишаються у центрі кімнати.

2. Учитель просить учнів пояснити свій вибір.

Учитель дає правильну відповідь. Важливо не забувати, що це обов'язково.

3. Учні дають відповідь на пояснення вчителя. Учитель пропонує їм пояснити, як вони сприймали інших, зокрема тоді, коли таке сприйняття потім виявилось хибним.

Розширення

Старші учні можуть проаналізувати, яким чином засоби масової інформації відображають теми, що пов'язані з меншинами, статтю, насильством тощо. Вони також можуть навести приклади стереотипів, упереджень, поверхневого або глибокого та «дослідницького журналізму». Можна запропонувати учням спробувати виправити інформацію, яку вони вважають неправдивою або неповною.

Вправа 4.4. Перші враження

Освітні цілі	Учні вчаться визначати стереотипи та дізнаються про різноманітність вражень і сприйняття, які люди мають один про одного. Учні відпрацьовують навички активного слухання та вчаться поважати інших.
Ресурси	Фотографії людей, які можуть викликати різні реакції в учнів, кріпляться на великому аркуші паперу (вчитель повинен обрати персонажів, які дуже відрізняються з точки зору віку, культури, етнічної групи тощо).

Процедура

1. Учні сідають у коло. Учитель дає кожному учню аркуш паперу.
2. Учитель просить кожного учня подивитися на вказане фото:
  - «Я бачу ...»
  - «Я думаю ...»
  - «Я відчуваю ...»
3. Кожен учень записує своє перше враження знизу сторінки та загортає нижню частину сторінки таким чином, щоб приховати текст, і передає аркуш товаришу ліворуч.
4. Учні передають аркуші зі своїми враженнями, доки всі аркуші не пройдуть по колу.
5. Учні порівнюють свої перші враження:
  - Яким чином ваші перші враження різнилися або збігалися?
  - Що вразило вас з першого погляду?
  - Які аспекти ви не помітили та чому?
  - Що ви дізналися про себе в результаті цієї вправи?

Розширення

Цю вправу можна виконувати з використанням дуже невеликої кількості фотографій, або лише однієї фотографії, чи етнографічного відео. Кожного учня можна також попросити написати власні враження на аркуші паперу.

Вчитель може надати інформацію про інші культури: їжа, музика, сімейна структура тощо.

Вправа 4.5. Ми всі маємо упередження

Освітні цілі	Під час цієї вправи учні розглядають стереотипи та упередження щодо інших людей та меншин. Вони дізнаються про сприйняття різних меншин. Учні дізнаються про свої ліміти толерантності та свої конфронтаційні системи цінностей. Розвиток в учнів навичок активного слухання у пошуках аргументів.
Ресурси	Одна копія аркуша з описом ситуації для кожного учня.

Процедура

1. Кожен учень отримує копію опису ситуації та читає його мовчки.
2. З опису ситуації кожен учасник обирає трьох персонажів, з якими хотів би подорожувати, та ще трьох, з якими не поїхав би у подорож.
3. Учні створюють групи по чотири особи.
  - У кожній групі учні порівнюють особистий вибір персонажів і причини такого вибору з вибором інших членів групи.
  - Учасники намагаються погодити список з трьох найпривабливіших і трьох найменш привабливих персонажів.
  - У кожній групі учні обирають доповідача.
4. Кожна група презентує список обраних і виключених компаньйонів усьому класу, наводячи причини свого вибору.
5. Учитель заохочує вільне обговорення досвіду, наприклад:
  - Якими були головні визначальні фактори?
  - Якщо група не досягла згоди за списком обраних, чому?
  - Які стереотипи містить у собі список пасажирів?
  - Звідки походять ці образи?
  - Як почувалися б ви у ситуації, коли б, наприклад, ніхто не бажав їхати з вами в одному купе?

Розширення

Список може бути адаптований залежно від вікової групи та соціального статусу учнів, але він повинен включати людей, котрі представляють меншини, які можна чітко визначити з першого погляду, та інші, які не можна визначити.

Меншини та дискримінація можуть також вивчатися за допомогою літератури або історії.

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

Опис ситуації

Ви вирушили у тривалу подорож поїздом. Подорож триватиме кілька днів. Ви ділите спальне купе з трьома іншими пасажирками.

Кому з пасажирів ви віддали б перевагу в якості сусідів по купе?

З якими пасажирками ви не хотіли б їхати в одному купе?

- Гладкий банкір з великим пакетом їжі.
- Глухонімиий хлопчина.
- Жінка ромської національності (циганка) з дитиною.
- Чоловік середнього віку на милицях.
- Молодик, який щойно вийшов із в'язниці.
- Рок-співачка – феміністка.
- Темношкірий іноземний студент.
- Жінка у хіджабі (мусульманський жіночий одяг).
- П'яний футбольний фанат.
- Заробітчанин у поношеному одязі.
- Солдат у військовій формі.
- Молода китаянка, яка говорить лише китайською мовою.

Вправа 4.6. Ми всі рівні, але деякі більш рівні, ніж інші

Освітні цілі	Учні визначають та аналізують причини й мотиви дискримінації інших людей. Ця вправа зосереджена навколо двох соціально-економічних факторів, які впливають на шанси соціального успіху.
Ресурси	Великі цільні аркуші паперу та маркери.

Процедура

1. Учитель розподіляє учнів на групи, не більше шести осіб у кожній. Групи повинні складатися з рівної кількості учнів. Кожна група отримує аркуш паперу та маркер.
2. Учитель пропонує одній половині груп намалювати карикатуру на соціального переможця (людину успішну, матеріально забезпечену та соціально захищену), а іншій половині – карикатуру на переможеного (невдаха, людину малозабезпечену, соціально не захищену).
3. Учитель просить групи зазначити характеристики своєї моделі: соціально-економічний рівень, професія, стать, етнічна група, спосіб відпочинку, вибір одягу, зовнішній вигляд, спосіб життя, тип житла, звички споживання.
4. Учитель пропонує групам обмінятися своїми малюнками та пояснити їх.
5. Малюнки вивішуються на стіну. Кожну групу просять пояснити малюнок, який вони отримали, всьому класу.
6. «Художники» коментують свої наміри. Під час обговорення ідей, що стоять за малюнками, та вражень, які справляє малюнок на глядача, від учнів може очікуватися розгляд наступних питань:
  - Які основні характеристики успіху?
  - Які основні характеристики поразки?
  - Які фактори розрізняють «переможців» та «переможених»?
  - Чи належать представлені люди певним групам?
  - Чи мають усі люди рівні шанси на успіх, незалежно від їхнього соціального походження?

Розширення

Які причини дискримінації та ігнорування людей, які є різними за своєю культурою, національністю, майновим станом, місцем проживання, станом здоров'я, мовою тощо?

Які причини нерівності серед людей? Чи можлива рівність, чи ні?

Вправа 4.7. Туристи

Освітні цілі	Ця рольова гра симулює зіткнення культур та дозволяє учням розглянути стереотипи, які вони вносять до рольової гри. Це допоможе учням більше дізнатися про можливі конфлікти у таких ситуаціях. Вправа змушує учнів змінювати свою поведінку, «уявляючи себе на місці інших людей».
	Розвиток комунікативних навичок учнів.
Ресурси	Аркуші паперу або картону, кольорові маркери; якщо можливо, деякі предмети туристичного спорядження, наприклад, фотокамера.

Процедура

Примітка щодо методу

Ідеальним середовищем була б робота з двома різними класами, кожен на чолі з учителем. Роль двох учителів полягає в тому, щоб нагадувати учням про настанови та характеристики відповідних груп: «туристи» та «Х-си» (вигадана спільнота аборигенів).

1. Дві групи збираються у своїх класних кімнатах. Вони мають 15 хвилин для того, щоб визначити умови, за яких проведуть дії, та підготувати свої ролі.

Туристи записують інформацію про свою країну, зазначають свої очікування від подорожі та готують обладнання, яке вони повинні мати під час подорожі, наприклад, фотокамера, мобільний телефон, іноземна валюта. Якщо реальних предметів немає під рукою, вони можуть бути символізовані за допомогою малюнків.

«Х-си» визначають свою культуру: сімейну структуру, економіку, види ремесел, одяг та житло. «Х-си» повинні бути максимально «примітивними». Вони дають собі назву.

Культурні елементи повинні бути однорідними. Їх також можна символізувати за допомогою малюнків.

2. Ця рольова гра може проводитися на наступному уроці або наступного дня.

Двоє туристів, купуючи сувеніри та фотографуючись, зустрічають учасників «Х-сів». Вони повертаються до себе у групу та діляться своїми враженнями. Вони описують, що помітили дивного в культурі «Х-сів».

«Х-си» діляться своїми враженнями про першу зустріч з туристами, викладаючи свою думку про ставлення туристів.

3. Туристи вторгаються на територію «Х-сів», які не бажають змінювати свої погляди.

4. Дві групи зустрічаються для обміну коментарями.

- Як почувають себе туристи?
- Як почувають себе «Х-си»?
- Що думають туристи про «Х-сів»?
- Що думають «Х-си» про туристів?
- Туристи пояснюють, що їм було складно зрозуміти у поведінці «Х-сів».
- «Х-си» пояснюють, що їм було складно зрозуміти у поведінці туристів.
- На думку туристів, що могли зробити «Х-си» для того, щоб полегшити контакт?
- На думку «Х-сів», що могли зробити туристи для того, щоб менше заважати?
- Якщо б вам довелося повернутися до країни «Х-сів», що вам потрібно було б знати або робити для того, щоб поводити себе належним чином?

Розширення

Учні опитують членів своєї групи, які подорожували до інших країн, або просять їх провести урок у класі для того, щоб поділитися досвідом зустрічі з людьми, які мають інше культурне походження.

Варіація

Учням можна запропонувати уявити ідеальне суспільство та його культуру й визначити суттєві відмінності від культури та суспільства, в якому вони живуть.

Вправа 4.8. Гра «Бінго»: «Людина є частиною цілого світу».

Освітні цілі	Мета цієї гри – показати, що людина є частиною цілого світу.
Ресурси	Картки для гри в «Бінго» (гра – різновид лото) для кожного учня. Аркуш із запитаннями. Запитання для групового обговорення.

Процедура

1. Учні заповнюють клітинки відповідно до поставлених запитань. Кожна клітинка має два рядки: один для імені й один для країни. Вони повинні знайти для кожної клітинки ім'я своїх однокласників та назву країни, яка підходить.

Запитання можуть бути різними. Зазвичай вам потрібні від А до Л, але можна додавати різні запитання, при цьому учням дозволяється використовувати ім'я однокласника лише один раз. У протилежному випадку вони повинні будуть викреслити одну клітинку та не зможуть отримати «бінго» в цьому рядку.

2. Після гри можна організувати групове обговорення. Учні зрозуміють, що міграція є нормальним явищем майже в кожній родині та нації. Вони обговорюватимуть глобальні ситуації та світ як мережу.

Матеріали для вчителів

Запитання: знайдіть у цій кімнаті того, хто ...

- Подорожував до іншої країни.
- Має друга за листуванням в іншій країні.
- Вивчає іноземну мову.
- Має родича в іншій країні.
- Любить музику з іншої країни.
- Допомагав тому, хто приїхав з іншої країни.
- Любить їсти страви з іншої країни.
- Має автомобіль, вироблений в іншій країні.
- Живе у домі, в якому говорять більше, ніж однією мовою.
- Має родича, який народився в іншій країні.
- Нещодавно читав історію про іншу країну в газеті.
- Нещодавно розмовляв з людиною, яка жила в іншій країні.
- Нещодавно дізнався щось про іншу країну по телебаченню.

Запитання для групового обговорення

1. Що ви дізналися один про одного під час гри?
2. Що вас найбільше здивувало з отриманої інформації про ваших друзів?
3. Що ця гра розповіла вам про наш світ?

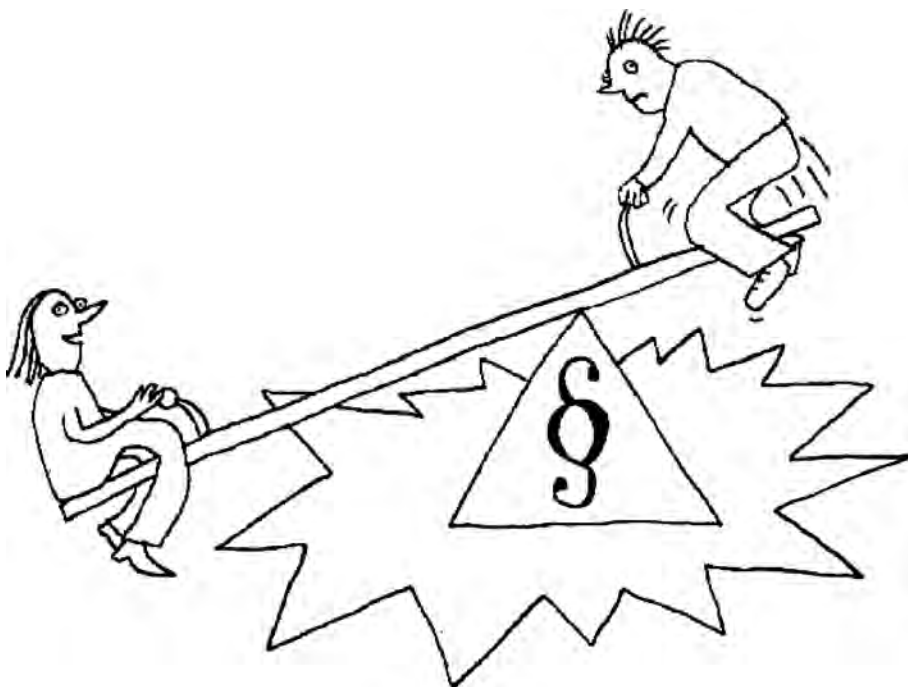
Матеріали для учнів: картка для гри у «Бінго»

А Ім'я: Країна:	Б Ім'я: Країна:	В Ім'я: Країна:	Г Ім'я: Країна:
Д Ім'я: Країна:	Е Ім'я: Країна:	Є Ім'я: Країна:	Ж Ім'я: Країна:
З Ім'я: Країна:	І Ім'я: Країна:	К Ім'я: Країна:	Л Ім'я: Країна:

ГЛАВА 5

Щоб справедливість працювала

Вступ

На малюнку хлопчик та дівчинка на гойдалці. Точка опори для гойдалки знаходиться не в центрі та дає дівчинці довший відрізок, а хлопчику коротший. Отже, дівчинка домінує в цій грі, та, здається, їй це подобається. Хлопчик з нещасним виразом обличчя намагається спуститися донизу, але його зусилля марні. Такі ситуації часто ведуть до суперечок та конфліктів. На опорі для гойдалки зображений знак параграфа, що символізує закон.

Цей малюнок можна прочитати по-різному, він викликає цікаві запитання. Можливості хлопчика та дівчинки в цій ситуації не рівні, це стосується проблеми гендерної рівності. На диво, саме дівчинка має «довгий кінець» дошки. Можливо, дівчинка обманює, це означає, що вона порушила закон, або вона користується перевагою, наданою законом для компенсації дискримінації проти жінок та дівчат у минулому. Отже, чи справедлива ця гра? Чи завжди справедлива рівність? Чий права людини захищає закон? Чи порушуються чийсь права людини — і ким?

Знак параграфа відкриває подальші перспективи. Хто встановив правила цієї гри? Офіційний символ закону посилається на державу та верховенство права. Держава може складатися з інституцій, які мають спільні повноваження та контролюють одна одну через систему перевірок і противаг — парламент, уряд та суди. Державою може правити милосердний або деспотичний автократ. Закони є надважливими, оскільки вони перетворюють права людини у цивільні права для громадян конкретної держави. Отже, закони захищають права людини у разі їх порушення. Однак, як показано на малюнку, права людини можуть порушуватися іншими громадянами або навіть власне несправедливим законом.

Одночасно, закон повинен підтримувати баланс між правами окремих громадян і визначати обмеження прав окремих людей для захисту прав інших.

Вправи у цій главі стосуються питань справедливості та правосуддя. Учні зрозуміють, що правосуддя є критично важливим для миру та безпеки в суспільстві.

Вправа 5.1. Це не справедливо

Освітня ціль	Учні дізнаються про своє розуміння справедливості та несправедливості.
Ресурси	Соціальні дослідження.

Процедура

Учні працюють у парах.

1. Учитель пропонує кожній парі учнів обрати фото.
2. Учитель просить учнів описати ситуацію, як вони її розуміють:
  - «Я можу бачити ...» (фактичний опис).
  - «Я відчуваю...» (емоційна реакція).
  - «Це змушує мене замислитися про ...» (асоціації, ідеї).

Потім учитель пропонує учням класифікувати фотографії за трьома категоріями:

- На фото справедлива та чесна ситуація.
  - На фото протилежна ситуація, тобто приклад несправедливості.
  - Учні не впевнені, як класифікувати фото.
3. Пари утворюють групи з чотирьох осіб. Кожна пара пояснює своє фото іншій парі та намагається переконати їх у тому, що їхнє судження правильне. Фотографії з коментарями групи вивішуються у класній кімнаті. Кожен учень повинен мати час для вивчення виставлених робіт.
  4. Пленарна сесія:
    - Які види ситуацій описані як справедливі або як несправедливі?
    - Було складно дійти рішення щодо деяких зображених ситуацій. Чому?
    - Які умови породжують несправедливість?
    - Як можна виправити такі несправедливі ситуації?

Розширення

Учні утворюють декілька груп. Кожна обирає приклад несправедливості та працює над останнім запитанням: Як можна подолати таку форму несправедливості?

По-перше, вони можуть ідентифікувати права людини, які порушуються у певному випадку. По-друге, вони можуть пошукати способи захисту та забезпечення виконання прав людини.

Вправа 5.2. Виняток

Освітня ціль	Вступне заняття до теми «Дискримінація».
Ресурси	Різна кількість кольорових наліпок та одна біла наліпка.

Процедура

Учні працюють у парах.

1. Учитель клеїть наліпку кожному учневі на лоб. Учні не повинні знати, якого кольору наліпка на них. Тому під час її отримання вони повинні заплющити очі.
2. Учні відкривають очі. Кожен учень тепер повинен знайти інших членів своєї групи, і таким чином групи збираються за кольорами.
3. Пленарне обговорення та коментарі. Пропонуються наступні запитання:
  - Як ви почувалися, коли зустріли першу особу із наліпкою, ідентичною з вашою?
  - Як почувалася особа з єдиною білою наліпкою?
  - Чи намагалися ви допомогти один одному в своїй групі?
  - Як особа з білою наліпкою може інтегруватися?
4. Ця вправа може бути використана як введення для опанування учнями теми взаємовідносин між більшістю та меншинами у суспільстві:
  - Хто є виключенням, ізольованими особами у суспільстві?
  - Чи може це бути особистим вибором особи – бути виключенням або маргіналом?

Розширення

Вправу можна продовжити, надаючи переваги одній групі. Учні, можливо, будуть працювати активніше, але така умова може також спровокувати стрес та ворожість. Учитель повинен добре знати клас та бути готовим до відповідної реакції.

Вправа 5.3. Пазли

Освітні цілі	Гра симулює досвід несправедливого поводження. Учні дізнаються про свої реакції на несправедливість, що ґрунтуються на етичних принципах справедливості. Справедливість – це фундаментальна категорія прав людини. Учні мають усвідомити важливість солідарності та співпраці для подолання несправедливості.
Ресурси	Конверти з простими пазлами або малюнки, розрізані на декілька частин.

Процедура

1. Підготовка: кожна група з трьох або чотирьох учнів у класі повинна отримати пазл. Учителі можуть використовувати готові пазли або підготувати їх, розрізавши малюнки (наприклад, листівки або рекламні оголошення) на декілька частин. Кожен пазл повинен бути покладений у конверт. В ідеалі, копія малюнка повинна бути наклеєна на конверт. Учитель дістає частину деталей одних пазлів та міняє на деякі деталі інших пазлів. Декілька пазлів повинні бути повними.

2. Учні розподіляються на групи орієнтовно по чотири особи. Учитель дає конкретне завдання кожному члену команди:

- Учень, який відповідає за час та ресурси.
- Арбітр, який попереджує конфлікти та забезпечує, щоб інструкції виконувались належним чином.
- Учень, який має копію готового пазла.
- Учень, який виконує завдання.

Учитель передає конверт кожній групі, дає їм завдання скласти пазл за (короткий) період часу. Учні швидко розуміють, чи складеться їхній пазл, чи потрібна їм буде допомога інших груп.

3. У грі народжуються чіткі переможці та переможені. Залежно від віку дітей та реакції учнів наступні запитання можуть допомогти сформулювати та оцінити досвід позитивної та негативної дискримінації:

- Як ви почувалися, коли зрозуміли, що групи мають різний матеріал?
- Як би ви почувалися, якби опинилися в іншій групі?
- Як ви почувалися в іншій групі, де було замало/забагато матеріалу?
- Які види поведінки сприяли або заважали успіху групи?

Розширення

Учнів запрошують обговорити реальні ситуації, у яких люди не мають рівного доступу до важливих ресурсів (наприклад, вільного часу, робочих місць, грошей, повноважень та ін.).

Вправа 5.4. Роль закону

Освітні цілі	<p>Ґрунтуючись на різних цінностях стародавніх філософів визначити мету закону.</p> <p>Варіанти різних цінностей пов'язані з різними соціальними та політичними системами.</p> <p>Теорія забезпечує поле для відображення повсякденного досвіду, під час якого нашими цінностями керують наші інтереси.</p> <p>Учнів заохочують робити обміркований вибір цінностей у рамках прав людини, висувати їх для порівняння та обговорення і дотримуватись їх у повсякденному житті.</p>
Ресурси	<p>Різні концепції ролі закону написані на великому аркуші паперу та розміщені на стіні (див. М. 1 у розділі матеріалів).</p>

Процедура

1. Учні розподіляються на групи по троє або четверо та отримують робочі аркуші з переліком правил поведінки (див. М. 2 у розділі матеріалів).
2. Кожна група повинна пов'язати правила поведінки з відповідним поняттям закону (10 хвилин).
3. Групи перевіряють свої результати.
4. Учні обирають поняття, до якого вони схиляються найбільше.
5. Учні обирають поняття, до якого вони схиляються найменше.

Розширення

Обговорення у класі:

- Чи відповідають правила, які ви застосовуєте у своєму житті, вашому вибору?
- Чи знаєте ви правила, які підпадають під поняття, які ви відхилили? Чи порушували ви їх? Чому? Що ви зробили?

Роздуми в письмовій формі:

- Якого поняття закону ви дотримуетесь найбільше та чому?
- Перерахуйте п'ять правил повсякденного життя, яких ви дотримуетесь.

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

М. 1: Базові поняття закону

1. Мета закону – попередити порушення людьми прав інших людей. (Аристотель)
2. Мета закону – дати кожній людині те, чого вона заслуговує. (Аристотель)
3. Мета закону – створити ідеальне суспільство. (Платон)
4. Закон слугує для того, щоб попередити шкоду, яка завдається людям внаслідок несправедливості. (Главкон)
5. Закон повинен слугувати для того, щоб зберігати інтереси тих, хто керує. (Фразимах)
6. Роль закону в тому, щоб підтримувати мир через забезпечення добробуту для всіх та виконання того, що є корисним для суспільства. (Протагор)
7. Мета закону – захист найслабших.

М. 2: Правила

1. Люди, які жорстоко поводитися зі своїми дітьми, повинні бути покарані.
2. Держава гарантує безробітним дохід, який є достатнім для виживання.
3. Перевага у працевлаштуванні надаватиметься випускникам із найкращими оцінками.
4. Всі працівники повинні віддавати частину свого заробітку для того, щоб забезпечити потреби безробітних.
5. Будь-яка дія одної особи, яка завдає шкоди іншій особі, зобов'язує першу особу компенсувати таку шкоду.
6. Учителі гарантують, що учні знають про те, що закони нашого суспільства є найкращими і не порушними.
7. Будь-яка особа, котра демонструє опозиційні погляди щодо суспільства, буде направлятися до навчального закладу для повторного навчання.
8. Лише дії, які дозволені державою для добробуту всіх, є законними.
9. Лише платники податків мають право голосу.
10. Усі молоді люди повинні бути членами державних організацій з метою участі у суспільно корисній роботі.
11. Компанії повинні встановлювати на димарі фільтри для запобігання забрудненню повітря.
12. Ніхто не має права поширювати ідеї, які не були визнані урядом як дійсні.
13. Держава має право здійснювати експропріацію власності в разі необхідності у громадських інтересах.
14. Директори компаній мають право користуватися послугами приватних фірм з охорони.
15. Заборонено входити до житла іншої людини без її дозволу.

Вправа 5.5. Перспективи правосуддя

Освітні цілі	Учні мають зрозуміти, що можуть бути різні перспективи з питань правосуддя. Учні мають зрозуміти та усвідомити сутність балансу між правами та обов'язками.
Ресурси	Набори робочих аркушів з позначкою А або Б.

Процедура

1. Обирається одне з прав для вивчення.

2. Клас розподіляється на групи з чотирьох або шести осіб.

Одна половина кожної групи отримує аркуш А, інша половина – аркуш Б.

Кожна підгрупа готує максимальну кількість аргументів на захист твердження, що міститься на їхньому аркуші.

3. Групи об'єднуються знову. Члени підгрупи А презентують свою точку зору членам підгрупи Б, які повинні уважно слухати та занотовувати.

Потім черга підгрупи Б.

Після презентації аргументів може бути відведений час для того, щоб члени різних підгруп поставили один одному запитання.

4. Підгрупи А та Б обмінюються ролями. Їх не потрібно попереджати наперед про цю частину вправи.

Учасникам дається кілька хвилин для перегляду аргументів.

5. Члени групи намагаються дійти згоди і прийняти спільну позицію щодо проблеми, яка обговорюється. Спільна позиція подається у письмовій формі.

6. Питання для розгляду:

- З якими труднощами ви зіткнулися, намагаючись досягти спільної позиції?
- Той факт, що ви помінялися ролями, полегшив чи ускладнив процес прийняття спільної позиції?

Розширення

Вчитель (або учні) знаходять приклади, у яких свобода вираження поглядів (або дитяча праця) є суперечливим питанням.

- Як можна збалансувати права та обов'язки?
- Чи існують обов'язки або права, які накладають обмеження на певні права?

Для таких практичних прикладів слід використовувати інформацію, яка надається у засобах масової інформації. Розслідування можна поширити, включивши інші права людини, наприклад, свобода пересування або майнові права.

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

Перспектива А: Свобода вираження поглядів

У справедливому суспільстві свобода вираження поглядів є фундаментальним правом людини, яке не може бути обмежене. Розгляньте наступні аспекти:

- Негативні наслідки цензури.
- Політичний підтекст її обмеження та інакомислення.
- Обставини, у яких інші країни її обмежують.
- Важливість свободи вираження поглядів для демократії.
- Будь-які інші пов'язані проблеми.

Перспектива А: Дитяча праця

Закони проти дитячої праці повинні неухильно застосовуватися для того, щоб захищалися права дітей на ігри, навчання, на те, щоб стати здоровими дорослими людьми. Розгляньте наступні аспекти:

- Недостатність освіти, як наслідок того, що дітей зобов'язують працювати.
- Факт, що діти часто працюють в небезпечних умовах.
- Дитяча праця часто експлуатується тому, що діти не здатні організувати протест проти несправедливого поводження.
- Будь-які інші пов'язані проблеми.

Перспектива Б: Свобода вираження поглядів

У справедливому суспільстві іноді необхідно обмежувати свободу вираження поглядів для того, щоб захистити права людини. Розгляньте наступні аспекти:

- Наслідки висловлювань расистів щодо меншин.
- Виступи можуть використовуватися для провокації насильства.
- У деяких країнах свобода вираження поглядів є необмеженою, а це веде до порушення прав інших людей.
- Необхідність просувати обов'язки так само, як і права.
- Будь-які інші пов'язані проблеми.

Перспектива Б: Дитяча праця

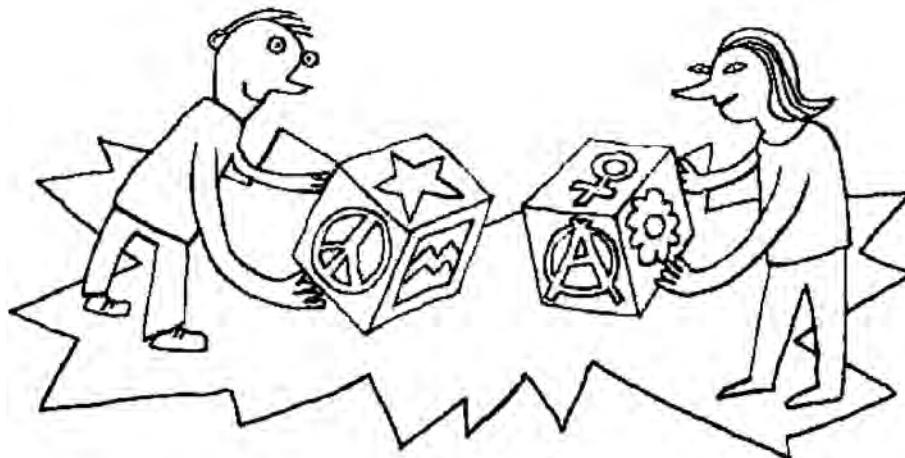
В інтересах допомоги виживанню сімей у складних економічних умовах та допомоги дітям відігравати активну роль у суспільстві, діти повинні мати можливість працювати для того, щоб допомогти своїм сім'ям. Розгляньте наступні аспекти:

- Факт, що у деяких країнах, де мало роботи, діти можуть бути єдиним джерелом доходу своєї родини.
- Факт, що у багатьох країнах діти традиційно працювали довше, ніж дорослі.
- Точка зору, що усунення дітей від участі у продуктивній праці ізолює їх від світу дорослих.
- Факт, що праця може бути засобом виховання дітей.
- Будь-які інші пов'язані проблеми.

ГЛАВА 6

Розуміння політичної філософії

Вступ

На малюнку хлопчик та дівчинка дивляться один на одного. Вони показують один одному кубики з символами, які означають політичні філософії. Важливо, що вони посміхаються один одному в той час, як символи відрізняються та позначають суперечливість та незгоду. Доцільно визначити значення символів, наскільки це можливо. Хлопчик показує символ «заборони бомб», що відповідає пацифізму. Пентаграма може означати соціалістичні переконання, але також холістичний погляд (філософія цілісності) на людство у Всесвіті. Зигзагоподібні лінії можуть означати воду як символ захисту навколишнього середовища, але значення можуть бути також дуже різними. Дівчинка показує символ з літерою А, що означає анархізм. Символ жіночої статі може відповідати феміністським поглядам. Квітка може означати захист навколишнього середовища або мир, але дівчинка може також надати цьому символу іншого значення. Молоді люди використовують права людини — свободу думки, свободу вираження поглядів, рівність та ін. Цей малюнок містить у собі цікаве та, на диво, складне послання. Можна комбінувати символи та концепції у політичній філософії для того, щоб виразити свої ідеї та погляди, але вони можуть бути суперечливими або хибними. Тому важливо пояснити свій вибір один одному та уважно слухати. Існує багато проблем, стосовно вирішення яких можна погодитися або не погодитися. Шести символів достатньо, щоб створити картину відкритого, плюралістичного суспільства. Люди повинні ставитися один до одного з повагою; згодом ми можемо отримати вагомий результат, який нікому не зашкодить та піде на користь кожному.

Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини (ОДГ/ОПЛ) поєднують два виміри. Перший пов'язаний зі *змістом*. Розуміння політичної філософії є важливим в ОДГ/ОПЛ, оскільки воно надає нам відчуття напряду та цінностей, коли ми виносимо судження та виконуємо дії. Ми також вчимося краще розуміти інших.

Другий вимір ОДГ/ОПЛ стосується *культури* цивілізованого конфлікту — сперечатися з посмішкою, якщо можливо. Такої культури конфлікту необхідно навчати у школі, через практичне застосування та обговорення. Це навчання може розпочатися у молодшому віці та залежить від прикладу, який демонструють учителі та директори. Вчитель ОДГ/ОПЛ має прагнути уникати підводних каменів. Одним з них є політична коректність. Завданням учителя є не навчання учнів будь-якої вподобаної політичної доктрини та не змушення їх до прийняття його/її особистих поглядів. Другим підводним каменем є мовчазне ігнорування, що являє собою витончену форму тиску. Учні повинні оволодіти навичками витримки, взаємної уваги та аргументованої відповіді. Учитель повинен заохочувати учнів до пояснення свого вибору так, щоб інші могли їх зрозуміти, але їх не слід змушувати виправдовуватися за свій вибір. Запропоновані вправи можуть бути адаптовані до різних вікових груп, а також можуть використовуватися як у початковій, так і у старшій загальноосвітній школі.

Вправа 6.1. Базові концепції політичної думки

Освітні цілі	Учні мають зрозуміти цінності, які приховано керують політичним аргументом та спором, а також, що деякі з цих цінностей підтримують права людини, в той час як інші суперечать їм (навчання <i>про</i> права людини). Вправа заохочує учнів вивчати та розуміти цінності та погляди незалежно від того, погоджуються вони з ними, чи ні (навчання <i>через</i> права людини).
Ресурси	Список пропозицій або гасел (дивись матеріали нижче). Альтернативно можуть використовуватися виборчі плакати, відеокліпи або уривки з декларацій чи виступів політичних лідерів.

Процедура

1. Учні розподіляються на пари або групи по четверо.
2. Учні знайомляться з політичним документом, аналізують його та визначають його прихований зміст. Можливо, необхідно буде учням поставити допоміжні запитання, наприклад, для яких груп у суспільстві пропозиція може мати прихований зміст та яким може бути такий зміст (учні повинні знайти відповіді, наприклад, що виграють від цього багаті та бідні, здорові та хворі, сильні та слабкі тощо).
3. Якщо учні вже ознайомлені з базовими підходами політичної думки, вони можуть пов'язати пропозиції з різними школами думки, політичними поглядами. Вони можуть знайти схожі ідеї, думки, політичні погляди.
4. Учні дають оцінку політичному документу (деклараціям та цінностям, які лежать в його основі) у світлі прав людини.

Розширення

Учні обговорюють прихований зміст пропозицій, пов'язуючи їх з питаннями, що обговорюються в Україні.

Матеріали

Список пропозицій та гасел

1. Держава не повинна втручатися в управління економікою. Вона повинна обмежити себе, забезпечуючи виконання закону.
2. Гарантується безкоштовне медичне обслуговування.
3. Усі підприємства повинні бути націоналізовані.
4. Президенту держави повинні бути надані усі повноваження.
5. Держава, працівники, профспілки та інші громадські організації повинні зустрічатися для визначення розміру збільшення заробітної плати.
6. Держава як така є перешкодою.
7. Біла цивілізація — це вища цивілізація.
8. Слабким учням не слід дозволяти заважати навчанню інших.
9. Ніхто не має права нав'язувати свої ідеї іншим людям.
10. Суспільство повинно бути організоване таким чином, щоб правлячий порядок підтримував сильних, здорових, успішних і багатих людей.

Вправа 6.2. Ставлення до влади⁵

Освітні цілі	Учні можуть розрізняти концепції влади та їх вплив на демократію та права людини. Розвиток в учнів активного слухання (навчання через права людини).
Ресурси	Набір роздаткових матеріалів для учнів «Декларації щодо влади та уряду».

Процедура

1. Учні розподіляються на пари, ознайомлюються з роздатковими матеріалами та визначають, з якими висновками вони погоджуються, а які заперечують.
2. Учні аргументовано пояснюють, чому вони підтримують певне твердження.
3. Пари презентують результати своєї роботи всьому класу.
4. Учні визначають (за можливістю) певні школи політичної думки, яким відповідають аналізовані матеріали (перехідна вправа); вчитель використовує результати та дискусії в класі для ознайомлення учнів з (обраними) підходами політичної думки (вчителем застосовується індуктивний підхід, що дозволяє використання різних методів — лекція вчителя та, можливо, учнів; ознайомлення з уривками художніх творів, політичних документів, виступів політичних лідерів тощо).

Розширення

Учні обговорюють власні системи цінностей.

Учні пов'язують політичні ідеї з політикою партій та політичних лідерів в Україні.

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

⁵ Адаптована версія з Клод Парі. Етика і Політика: Видання С. Г. — Квебек, 1985 рік.

Роздаткові матеріали для учнів

Декларації щодо влади та уряду

1. В уряді роль лідера є найвищою та незмінною.
2. Влада відчужується та повинна бути усунена для того, щоб кожна особа могла реалізувати свій повний потенціал.
3. Нація має лише одного небезпечного ворога: її уряд.
4. Політичну владу повинні реалізовувати люди, обрані громадянами.
5. Політичні партії є шкідливими для державної влади, оскільки вони роз'єднують людей та спричиняють марну конфронтацію.
6. Держава – це не просто збіговище людей; у реальності це вище та важливіше, ніж сукупність людей.
7. Усі форми влади мають тенденцію до перетворення на тоталітарні.
8. Держава як така – не кінцева мета, а необхідний засіб для реалізації особистих прагнень.
9. Держава – це величезне кладовище, де закінчуються всі прояви особистого життя.
10. Страйки – це виклик владі, тому їх потрібно забороняти.
11. Люди існують лише для держави та є нічим поза її межами.
12. Молоді люди повинні брати участь у рішеннях, які їх стосуються.
13. Лише коли держава перестане існувати, ми зможемо говорити про свободу.
14. Учитель повинен враховувати обґрунтовані скарги своїх учнів.
15. Люди мають природну тенденцію творити добро; ми повинні завжди їм довіряти.
16. Участь усіх людей у владі повинна бути фундаментальним принципом організації кожного людського суспільства.
17. Політичні партії дають можливість прагненням громадян впливати на рішення уряду.
18. Якщо люди залишаться без будь-якого контролю, вони повбивають один одного.
19. Політична влада не повинна залежати від громадської думки.
20. Люди мають права, які влада повинна поважати та просувати.

Вправа 6.3. Якби я був чарівником

Освітні цілі	Учнів заохочують створювати значущі бачення. Особа без утопічних поглядів обмежується тим, що приймає статус-кво. Учні отримують можливість застосувати свої таланти (творчість).
Ресурси	Папір та маркер.

Процедура

1. Учнів просять представити себе у ролі чарівників.

2. Вони читають:

«Якби я був великим чарівником, я зробив би так, щоб чоловіки, жінки та діти ніколи більше не пережили того, що трапилось під час війни, і для того, щоб це сталося...»

Кожен учень доповнює наступні речення:

- Я би зупинив ...
- Я би закрит ...
- Я би забув ...
- Я би заперечив ...
- Я би продовжив ...
- Я би створив ...

3. По черзі учні читають свої відповіді на пленарній сесії. Пропонується, щоб стільці стояли по колу.

4. Оцінка: учні визначають та обговорюють, які нові бажання та потреби вони відкрили.

Розширення

Учні вирішують питання, чи можна щось зробити для того, щоб їхні бажання здійснилися.

Варіація

Для учнів старшого віку:

«Якби я був архітектором...»: учні уявляють, як могла б або повинна виглядати їхня школа або місто, в якому вони живуть.

Учні можуть обговорити свої бажання та пов'язати їх з базовими традиціями політичної думки (ліберали, консерватори, соціалісти, зелені, пацифісти).

ГЛАВА 7

Участь у політиці

Вступ

На малюнку чоловік та жінка, яких підтримують дівчинка та хлопчик, публічно захищають свої точки зору. На плакаті чоловіка зображена земна куля як символ світу, а жінка привертає увагу до п'ятикутної зірки на своєму плакаті, який тримає хлопчик, виступаючи на її боці. Можливо, цей символ відповідає поверхні, на якій вони стоять. У них привітні обличчя, на яких немає ознак ворожості. Дорослі та діти беруть участь у політиці. Вони користуються своїм правом на мирні публічні демонстрації. Обидві сторони мають змішані статі учасників, отже, гендерні питання тут не піднімаються. Дві групи конкурують за увагу та підтримку більшості. Вони знаходяться у прямій конфронтації, отже, тут не залучені жодні засоби масової інформації, політичні партії або групи інтересів.

Четверо людей стоять на поверхні, яка нагадує зірку неправильної форми. Цей символ може тлумачитися по-різному. Він може означати спільноту, яка дає громадянам відчуття єдності, а також забезпечує платформу для прав, відповідальності та обов'язків. Зірка також може нагадувати «сцену», на якій громадянин виступає на публіці. Будь-хто, хто вирішує залишатися поза межами цієї сцени, не буде почутий та повинен погоджуватися з рішеннями, які згодом приймаються. Громадяни можуть брати участь у політиці багатьма способами. ОДГ/ОПЛ фокусується на способах активної, безпосередньої участі. Участь у політиці — це право дітей, а не лише дорослих людей. Така участь вимагає розуміння суті питання та зважених рішень. Політичній участі у демократії повинні навчати у школах, що в свою чергу вимагає від шкіл функціонувати як мікросуспільства, що дають учням можливість брати участь в управлінні шкільними справами.

Як у демократичних школах, так і у демократичному суспільстві, аргументи та протистояння, навіть суперечки та конфлікти, не є чимось страшним, а, навпаки, розглядаються як нормальне явище, що є навіть корисним для демократичного прийняття рішень. Владання зіткнень ідей та інтересів є базовим методом вирішення проблем та прийняття рішень. Якщо інтереси та заперечення не висловлюються, їх не можна буде врахувати. У відкритому суспільстві гармонія — «спільне добро» — не може бути встановлена, а має бути обговорена. Протистояння та конфлікти не є шкідливими, якщо поставлені в рамки культурного обміну аргументами, вирішення конфліктів та досягнення компромісу.

Вправи зосереджені на рамкових умовах та способах політичної участі. Вони допомагають учням зрозуміти свої можливості та брати участь у житті своєї спільноти.

Вправа 7.1. Стіна тиші

Освітня ціль	Учні дізнаються про своє розуміння демократії.
Ресурси	Аркуші паперу для фліпчарту, прикріплені до стіни, та маркери (для груп з п'яти осіб).

Процедура

1. Учні розподіляються на групи по п'ятеро. Кожна група сідає у півколо обличчям до дошки або аркуша паперу на стіні. Їх просять написати у тиші та за визначений проміжок часу речення такого типу: «Демократія – це...»
2. Учні доповнюють речення чи слова, що записані на дошці чи аркуші паперу.
3. Після того, як відведений на написання час закінчується, кожен учень обирає та читає вголос речення, не написане ним самим. Учні обмінюються своїми результатами у класі.
4. Обмін думками:
  - «Я дізнався ...»
  - «Я з'ясував ...»
  - «Я хотів би обговорити ...»

Варіація

Замість використання дошки та аркушів паперу на стіні, можна запропонувати учням сісти навколо столу та написати відповіді на великому аркуші паперу.

Загальна інформація

«Стіна тиші» – це метод мозкового штурму, який може використовуватися на початку серії уроків, присвячених таким ключовим поняттям, як демократія, диктатура, правосуддя, мир, освіта, рівність, свобода тощо.

Метод допомагає учням, які є за типом особистості або поведінки інтровертами (більше спрямованими в себе або на себе), тому бажають мати час подумати перед тим, як щось сказати. Часто такі учні почуваються незручно в стандартній ситуації, тобто під час усного або фронтального обговорення у класі.

Вправа 7.2. Мої почуття щодо диктатури

Освітні цілі	Учні вчаться розрізняти та оцінювати елементи демократії та диктатури. Учні навчаються робити свідомий вибір цінностей та відстоювати його.
Ресурси	Плакат та маркери або дошка та крейда.

Процедура

1. Учнів просять визначити характерні риси диктатури.

Перелік може включати для прикладу такі елементи:

– антисемітизм	– роль жінок у відтворенні роду
– етнічні чистки	– репресія сексуальних меншин
– тортури	– підпорядкування владі
– формування умовних рефлексів	– тиск оточуючих для підкорення
– культ влади, особистостей або військових	– потреба у лідері
– розгляд критики як деструктивного явища	– заперечення меншин

2. Дивлячись на перелік, учні намагаються відповісти на запитання «Якою мірою ця ситуація сто- сується мене?»

3. Учням пропонують розмістити ці характеристики за шкалою, починаючи з тієї, яка, на їхню думку, є найпотужнішою.

Розширення та варіація

Риси диктатури можуть бути пов'язані з прикладами з новин, фільмів або книг. Цю вправу мож- на провести для визначення основної концепції демократії.

Вправа 7.3. Опитувальник щодо ставлення до змін

Освітні цілі	Учні формулюють власне ставлення та можуть вільно його виразити. Учні можуть слухати інших, незалежно від того, погоджуються вони один з одним чи ні.
Ресурси	Набір роздаткових матеріалів для учнів «Опитувальник щодо ставлення до змін».

Примітка для вчителя

Інформація про базові політичні ставлення

Ставлення – це тенденція до висловлення думки або прийняття певної форми поведінки. Воно виникає в результаті соціальної інтеграції та персональної історії, і тому є менш свідомим, ніж ідеологія. Ставлення керують нашим сприйняттям, нашими судженнями та діями.

Мета вправи полягає у тому, щоб побачити, на підставі висловлення думок, якою мірою особа підтримує або не підтримує соціальні зміни. Зміна як така не гарна і не погана річ, і мета не в тому, щоб перекласти судження на учнів, а тим паче їх оцінювати. Також не слід забувати, що результати такого «політичного лакмусового тесту» не повинні сприйматися надто серйозно, особливо якщо учні не повною мірою розуміють підтекст, закладений у питаннях опитувальника.

Справжнє питання таке: чому, що, коли та як змінювати. Моделі політичної думки, які використовуються для формування політичних ставлень, пройшли певний розвиток з часів французької та американської революцій. Наступний нарис може слугувати приблизним керівництвом, але не може замінити тексту оригінальних джерел.

Прогресивне ставлення веде до віри у те, що зміни є бажаними. Воно може бути революційним або *реформістським*, залежно від визначеної терміновості та засобів, що використовуються. Для *революційного* у разі необхідності не виключається навіть насильство. Для *реформістського* – зміни є також бажаними, але без радикального розриву з минулим.

Консервативне ставлення цінує традиції та віддає перевагу теорії. Воно може віддавати перевагу статусу-кво або бути реакційним. Віддавати перевагу статусу-кво – означає дотримуватись думки, що хоча теперішній стан речей не ідеальний, але є прийнятним. Органічне зростання може підтримуватись як форма змін (Едмунд Берк). Головна турбота – підтримувати силу та швидкість стану, щоб його не переобтяжували часткові інтереси та надмірна участь. Разом з тим, *реакційне* ставлення відкидає поточний стан речей: людина вважає, що було помилкою проводити зміни раніше, і бажає повернутися до колишнього стану.

Революційне та *реакційне* ставлення тяжіють до доктрини, тобто фундаменталістського підходу, що означає, що вони захищають позицію на ідеологічному підґрунті, без урахування поточної реальності.

Інші форми є більш прагматичними та визначають свої позиції шляхом аналізу безпосередніх наслідків.

Ця вправа може слугувати орієнтовним керівництвом для того, щоб учні дізналися про існування різних моделей політичної думки та усвідомили свої персональні уподобання та відкриття. У політичному житті політичні ставлення частіше за все нагадують суміш базових моделей політичної думки, наприклад, у дебатах навколо ліній неолібералів, екологів або технократів.

Процедура

1. Учні відповідають на запитання. Перед кожним реченням вони пишуть цифру, яка позначає їхнє ставлення. Учні мають використовувати наступні коди:

- 5 – повністю підтримую викладену думку.
- 4 – більш-менш підтримую викладену думку.
- 3 – більш-менш нейтрально ставлюся до викладеної думки.
- 2 – більш-менш не підтримую викладену думку.
- 1 – повністю не підтримую викладену думку.

2. Учні підраховують загальну кількість балів, яка позначає їхнє політичне ставлення.

- 100-80: революційне.
- 80-60: реформістське.
- 60-40: підтримка статусу-кво.
- 40-20: реакційне.

Чи є будь-які розходження між результатами, які отримали учні, особливо між хлопцями та дівчатами?

Розширення

Робота з текстами: залежно від того, як використовується ця вправа – як введення або перехідна вправа – рекомендується, щоб робота з текстами або передувала, або була наступною після цієї вправи. Для класів більш високого рівня можуть бути обрані уривки з праць таких письменників, як Локк, Берк або Маркс. Окрім того, як альтернатива для молодших учнів, доречними можуть бути вислови політиків або представників партій щодо конкретного питання.

Також дивіться наступну вправу.

Варіація

Ці питання можуть бути сформульовані на підставі більш актуальних питань для місцевого середовища. Будь-яке з цих питань може виступати в якості початкової тези для обговорення.

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

Роздаткові матеріали для учнів

Опитувальник щодо ставлення до змін

1. Жінка повинна мати можливість приймати рішення стосовно народження дитини без дозволу свого чоловіка.
2. Інформація про контроль за народжуваністю повинна надаватися за запитом усім молодим дівчатам старше чотирнадцяти років.
3. Тютюнокуріння повинно бути заборонено.
4. У демократіях референдуми повинні проводитися за загальною вимогою.
5. Злочинці потребують медичного лікування більше, ніж покарання.
6. Смертна кара повинна бути повністю заборонена.
7. Великі підприємства повинні бути націоналізовані.
8. В оголошеннях про роботу не повинна вказуватися вимога щодо статі.
10. Благодійні організації повинні бути заборонені. Це обов'язок держави допомагати незахищеним людям.
11. Середньостатистична людина не потребує управління або контролю.
12. Учні повинні брати участь в управлінні своєю школою.
13. Школярі мають бути забезпечені підручниками безкоштовно.
14. Батьки учнів повинні брати участь в управлінні школою.
15. Кожному повинен гарантуватися мінімальний дохід, незалежно від статі, віку та професії, та навіть якщо особа вирішила нічим не займатися.
16. Діти повинні виховуватися одночасно у декількох релігіях; вони зможуть зробити свій вибір, коли стануть дорослими.
17. Політичні лідери повинні дотримуватись рекомендацій учених щодо використання наукових відкриттів.
18. Люди народжуються з однаковим потенціалом.
19. Приватна власність на землю повинна бути заборонена, а введена державна власність.
20. Ніхто не має права нав'язувати свою думку іншим.
21. Усе виробництво, яке забруднює навколишнє середовище повинно бути зупинене, незалежно від безпосереднього економічного ефекту.

Вправа 7.4. Плановий проект⁶

Освітні цілі	Сформувані в учнів уявлення про структури взаємної залежності в спільноті під час періоду змін. Учні повинні зрозуміти, що кожне рішення стосується всіх членів спільноти. Якщо таке рішення підлягає прийняттю та схваленню, всі члени спільноти повинні його розуміти та мати можливість брати участь у процесі прийняття рішення.
Ресурси	Опис реального або уявного планового проекту міської забудови. Він повинен враховувати соціальні, економічні, демографічні, транспортні та інші проблеми. Учитель повинен підготувати набір карток для учасників рольової гри. Наступні приклади можуть допомогти читачеві отримати уявлення, як реальний плановий проект може бути імітований у рольовій грі.

Примітка для вчителя

Ця вправа має багато прихованих цілей. Залежно від того, який передбачається навчальний і виховний ефект, саме вчитель має вирішувати, які з цих елементів слід детально обговорювати, а які треба просто пояснити і допомогти учням зрозуміти.

1. Учні розвивають навички активного слухання, вчать розуміти різні точки зору та інтереси, незалежно від того, чи погоджуються вони з ними.
2. Учні вчать передбачати наслідки та прихований зміст варіантів процесу прийняття рішень.
3. Учні тренуються приймати рішення у демократичний спосіб. Важливо знайти баланс між участю та ефективністю (наприклад, кожен повинен мати слово, але повинен бути обмежений час кожного виступу та процесу в цілому).
4. Базове визначення: у відкритій спільноті, тобто у такій, яка навчається, спільне добро (*volonté générale*) не визначається будь-яким органом, а погоджується у формі тимчасового рішення, відкритого для перегляду в разі виникнення нових проблем.

Процедура

1. Учні розподіляються на пари. Кожна пара отримує копію проекту та одну з карток. Одна пара учнів керує ходом обговорень.
2. Пари складають список усіх переваг та проблем, які стосуються проекту.
3. Список переваг і проблем складається з точки зору людини, роль якої грають учні.
4. Пари приймають спільне рішення за або проти проекту (15 хвилин).
5. По черзі кожна пара презентує свою позицію групі та пояснює її причини.
6. Під час обговорення кожна пара повинна сказати, що, на їхню думку, необхідно зробити. Для кожного виступу та для всього обговорення встановлюється часове обмеження.
7. Учні голосують за рішення, чи буде впроваджуватися цей проект.

Наступна робота

8. Чи існують інші групи, чию думку потрібно заслухати?
9. Якою мірою на вашу думку вплинула думка інших людей?

⁶ Адаптовано з С. Фонтен. *Education pour le développement humain*: De Boeck, 1996.

10. Чи мають окремі інтереси, які захищає одна група, вплив на інші групи?
11. Чи існують групи, чия думка та інтереси заслуговують більшої уваги?
12. Чи існують групи, до думки яких рідко або ніколи не дослуховуються?
13. Чи є рішення, за яке проголосувала більшість, найкращим рішенням для всього суспільства?

Розширення

1. Окремі учні грають певні ролі без підтримки партнера.
2. Рольова гра включає заслуховування експертів, які можуть торкатися окремих аспектів проекту.
3. Частина класу виконує роль журі або місцевого парламенту, який приймає остаточне рішення, не захищаючи окремих інтересів груп-учасників (представницька демократія).
4. Двоє або троє учнів виконують ролі репортерів та спостерігачів. Вони дають коментарі щодо процесу прийняття рішень та ролей, які виконують учні.
5. Якщо у рольовій грі розігрується реальний процес прийняття рішення, на фінальній дискусії з учнями можуть бути запрошені місцеві політики або журналісти.
6. Ця модель може бути використана для організації реального процесу прийняття рішення у школі.

Матеріал для вчителів

Питання для підготовки карток для рольової гри

1. Ви – вчитель:
  - Чи бачите ви причини того, що цей проект – гарна ідея?
  - Чи вважаєте ви, що він міг би створити якісь проблеми?
2. Ви є власником малого бізнесу:
  - Чи бачите ви причини того, що цей проект – гарна ідея?
  - Чи вважаєте ви, що він міг би створити якісь проблеми?
3. Ви працюєте у медичному центрі.
4. Ви працюєте збиральником відходів.
5. Ви – водій автобуса.
6. Ви нещодавно переїхали з іншого регіону або іншої країни та шукаєте роботу.
7. Ви – молоді люди, які працюють по сусідству.
8. Ви – менеджер невеликої компанії.
9. Ви – політичний діяч.
10. Тощо.

Вправа 7.5. Ми та світ

Освітні цілі	Учні визначають, як інші країни та світові події впливають на їхню спільноту. Учні мають краще зрозуміти структуру взаємозалежності у світі. Нерівний розподіл влади та нерівний процес розвитку закликає до загально-світового розуміння та співпраці у дусі прав людини.
Ресурси	Свіжі місцеві газети, мапа світу, стрічка та кольорові маркери, нитки, голки.

Процедура

1. Учні розподіляються на групи по четверо. Вони вирізають статті, які демонструють, що інша частина світу має вплив на їхню місцеву спільноту та що їхня країна та інші країни взаємно впливають одна на одну.

2. Питання:

- Економічні проблеми.
- Політичні проблеми.
- Проблеми міграції.
- Забруднення.
- Культурний обмін.
- Туризм.
- Військові дії тощо.

3. Учні класифікують статті за ключовими словами, які вони обрали для позначення певних видів впливу та дають кольори ключовим словам.

4. Учні обирають найважливіші статті та наклеюють їх на мапу світу на стіні. Вони позначають зв'язок кожної статті з їхньою країною за допомогою голки та нитки.

5. Пленарна сесія.

- З якими частинами світу ви встановили найбільше зв'язків?
- Які види зв'язків найбільш поширені? Чому?
- Чи є частина світу, з якою ви не знайшли зв'язків? Чому?

Розширення

Учні знаходять інформацію про політичні та/або економічні системи, що діють у країнах, з якими існують зв'язки.

Вони можуть перевірити, чи існували інші зв'язки у минулому.

У вивченні іноземної мови можуть використовуватися матеріали з іноземних газет або Інтернету.

Ця вправа може слугувати вступом до проблеми нерівномірного розвитку та розподілу влади у світі.

Наше сприйняття світу, в якому ми живемо, підживлюється інформацією, яку ми отримуємо опосередковано — із засобів масової інформації. Лише подумайте, як далеко ви могли б зайти, якби знали лише ті частини світу навколо вас, які бачили на власні очі. Отже, яку інформацію розповідають нам ЗМІ та яку інформацію вони до нас не доносять? Чи повинен хтось контролювати ЗМІ? Цензор? Чи є достатньою конкуренція між різними газетами? Наскільки впливовими є ЗМІ? Чи могли б ми жити без них?

Можна також поставити інші подібні запитання, але їх повинні задавати учні, а не вчитель. Якщо учні усвідомлюють, наскільки обмеженим є обсяг їхнього безпосереднього сприйняття, вони можуть почати самі ставити запитання про роль ЗМІ.

Вправа 7.6. Чи повинні ми брати участь у політиці?

Освітні цілі	Учні вчать формувати свою точку зору щодо того, чи важливо брати участь в управлінні. Участь в управлінні може відбуватися багатьма шляхами. Ми визначаємо участь як участь у суспільно-політичному житті країни, регіону, міста, вашої громади. Деякі люди вважають, що це важливо, інші – ні. Учні мають зрозуміти, що політичні рішення впливають на них, незалежно від того, чи беруть вони участь у їх прийнятті.
Ресурси	Картки для рольової гри.

Процедура

- Ролі виконують чотири учні, розмова між чотирма новоприбулими громадянами до новоствореної країни.
- Учні обговорюють (за необхідністю, під керівництвом учителя), наприклад, такі питання в рамках рольової гри:
  - Які основні чотири точки зору висловлені громадянами щодо участі у суспільно-політичному житті? Чи ви погоджуєтесь? Чому так або чому ні?
  - Що втратять четверо громадян, якщо не будуть брати участі у суспільно-політичному житті? Які переваги, на вашу думку, особи отримують від участі у суспільно-політичному житті країни, громади?
  - Які переваги, на вашу думку, отримає нова країна від участі людей у суспільно-політичному житті?
  - Які можливі ризики або втрати пов'язані з тим, що будь-хто приймає рішення щодо участі у суспільно-політичному житті?
  - Зважаючи на переваги та ризики, як ви вважаєте, чи доцільно брати участь у суспільно-політичному житті країни, регіону, міста, громади?

- Шляхом дискусії або лекції учні можуть дійти наступного висновку:

Уряд впливає на життя людей багатьма способами. Шляхом участі в роботі уряду люди можуть мати голос під час прийняття рішень урядом. У кожному суспільстві хтось має приймати рішення. Якщо люди приймають рішення не брати участі у суспільно-політичному житті, вони не матимуть права голосу у прийнятті цих рішень. Ці рішення можуть включати такі речі, як:

- Скільки людей повинні будуть платити податки.
- Чи буде країна втягнута у війну.
- Хто буде володіти природними ресурсами держави та контролювати їх.

Залежно від того, як структурований уряд, рішення можуть прийматися на різних рівнях, включаючи національний, регіональний та місцевий. Деякі рішення, наприклад, стосовно військових дій, часто приймаються на національному рівні, а інші, приміром, ті, що стосуються транспорту та доріг, часто приймаються на регіональному рівні. Рішення, що стосуються, наприклад, збирання сміття, частіше приймаються на місцевому рівні.

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

Рольова гра: четверо громадян прибувають до новоствореної країни

Припустимо, що ви щойно прибули до новоствореної країни. Ви прагнете починати роботу, будувати нове суспільство. Ви чули, що є всі можливості для створення хорошого уряду. Потім ви чуєте наступну розмову в групі ваших новоприбулих приятелів:

Громадянин 1:

«Там, звідки я приїхав, ніхто дуже не турбувався про політику та уряд. Ми завжди були зайняті нашим щоденним життям. Отже, тут я, напевне, також не захочу турбуватися про політику».

Громадянин 2:

«Так само це відбувається у нашій країні... та я ніколи, справді, не розумів, що відбувається між політиками. Вони зробили так, що це виглядає дуже складно і дуже заплутано, щоб ми навіть не намагалися зрозуміти».

Громадянин 3:

«У нашій країні все було по-іншому. Ми намагалися, але люди, які мали владу, не дозволили б нам брати в цьому участь, нас би залякали, якби ми спробували. Отже, зрештою ми залишили спроби участі у політиці та управлінні».

Громадянин 4:

«У моїй країні були вибори, та наші політики обіцяли нам хороший уряд. Але це не стало реальністю. Політики використовували уряд для того, щоб збагатитися. Всі політики корумповані».

Вправа 7.7. Як уряд впливає на ваше життя?

Освітні цілі	Учні мають зрозуміти, що уряд впливає на їхнє життя практично у кожному аспекті, який можна уявити (<i>tua res agitur</i>). Світ, в якому ми живемо, створений людьми, отже, це нам вирішувати, що з ним робити.
	Зважений процес прийняття політичних рішень є необхідним через нашу постійно зростаючу залежність один від одного, від місцевого до глобального рівнів.
	Демократія може у найкращий спосіб врахувати суперечливі інтереси та інтегрувати їх у задовільний компроміс – за умови, що всім групам надана можливість висловитися.
Ресурси	Жодних.

Процедура

1. Учні повинні усвідомити, якою мірою уряд впливає на їхнє життя. Для того, щоб їм допомогти, пропонуються наступні запитання; на них можна дати відповіді у класі або малих групах, які потім можуть представити свої результати у пленарному форматі.

2. – Розкажіть про ваш вчорашній день – де ви були, що ви одягнули, бачили, їли, сказали, дізналися та зробили. Зазначте, чи кожна згадана вами річ зазнала впливу уряду, включаючи національний, регіональний та/або місцевий уряд.

– Припустіть, що ваш уряд – це демократія, де всім громадянам надаються рівні можливості участі в управлінні без порушення їхніх прав людини. Які моменти вашого щоденного життя, визначені вами як такі, що відчують вплив уряду, на вашу думку, потребують змін? Поясніть, чому ви вважаєте, що вони повинні змінитися.

3. Учні, можливо, піднімуть питання, як люди можуть брати участь у демократичному уряді. Вчитель повинен запропонувати певну інформацію у формі лекції, або за допомогою підручника, або робочих матеріалів.

Результат може бути наступним: багато людей вважають, що найбільшу можливість участі в уряді пропонує вільна та відкрита демократія. Цей вид уряду означає, що власне люди можуть отримати владу та управляти зазвичай за допомогою правління більшості. Деякі країни є демократіями лише на словах, а людям насправді не дозволяють брати участь в управлінні. У демократичній системі громадяни можуть обирати між різними шляхами участі в управлінні, а деякі можуть навіть прийняти рішення взагалі відмовитись від неї.

Демократія може найкращим шляхом врахувати різні та суперечливі інтереси і шукати задовільних рішень – за умови, що всі сторони висловили свої точки зору. Особлива увага повинна приділятися більш слабким групам громадян, які не можуть вчиняти тиск на чийсь інтереси, і з цієї причини можуть бути проігноровані (проблема виключення).

Вправа 7.8. Шляхи участі у демократії

Освітня ціль	Учні встановлюють зв'язки різних форм участі у суспільно-політичному житті з правами людей.
Ресурси	Перелік можливих форм участі у суспільно-політичному житті.

Процедура

1. Кожен учень пише перелік всіх форм і заходів, за допомогою яких, на його думку, люди можуть брати участь у демократичному процесі прийняття рішень (шляхів участі у демократії).
2. Учні розподіляються на групи по четверо та переглядають розроблені ними переліки шляхів участі у демократії. Порівнюють їх, обговорюють та намагаються погодити один перелік.
3. Групи порівнюють свої списки шляхів участі у демократії з тим, який міститься у підготовленій листівці.

Розширення

Учні можуть дослідити наступні питання:

1. Чи вірите ви, що будь-яка або всі із зазначених вище форм участі у суспільно-політичному житті є правами людини? Чи повинні вони всі захищатися законом? Поясніть чому так або чому ні.
2. У який спосіб ви можете брати участь у демократії у вашій країні? Чи є певні шляхи участі, які вам не відкриті? Поясніть.
3. Чи повинні закони захищати також і право на утримання від участі у суспільно-політичному житті? Поясніть.

Матеріали

Роздруківка для учнів

Участь у суспільно-політичному житті (у демократії) може мати багато форм, у тому числі:

- Читання про актуальні питання та лідерів.
- Написання про актуальні питання та лідерів.
- Обговорення актуальних питань.
- Робота у спільноті на підтримку конкретної справи або в рамках протесту проти дій уряду.
- Формування або вступ до політичних партій чи інших суспільних або громадських організацій.
- Участь у політичних або громадських зустрічах.
- Стати лідером політичної партії, трудової організації або громадської організації.
- Голосування на виборах.
- Проведення кампаній на підтримку тих, хто висувається на посаду.
- Висування на посади та виконання обов'язків у разі обрання.
- Сплата податків.
- Лобіювання.
- Військова служба.
- Використання існуючих законних каналів, наприклад, контактування з посадовими особами держави, подання позовів до суду тощо.
- Вираження протесту шляхом демонстрацій, бойкотів, страйків тощо.

Вправа 7.9. Політичний цикл

Освітні цілі	Сформувані в учнів здатність застосовувати модель політичного циклу на прикладах процесів прийняття рішень. Учні дізнаються про своє включення, втручання та участь у процес прийняття рішень.
Ресурси	Набір роздруківок для учнів «Модель політичного циклу». Папір для фліпчарту, маркери, ножиці, клей.

Процедура

1. Учитель представляє модель політичного циклу, застосовуючи один з наступних підходів:
  - Учитель застосовує дедуктивний, системний підхід: він/вона читає лекцію ⁷, а учні застосовують інструменти, які були їм надані.
  - Учитель слідує індуктивному підходу: вчитель починає з прикладу або посилається на знання та досвід, який учні вже мають. Це може бути поточне актуальне питання, рішення, яке вони підтримують або не підтримують, чи проблема, що їх турбує. Можуть також розглядатися шкільні проблеми. Далі вчитель читає лекцію, посилаючись на проблеми, які були наведені учням.

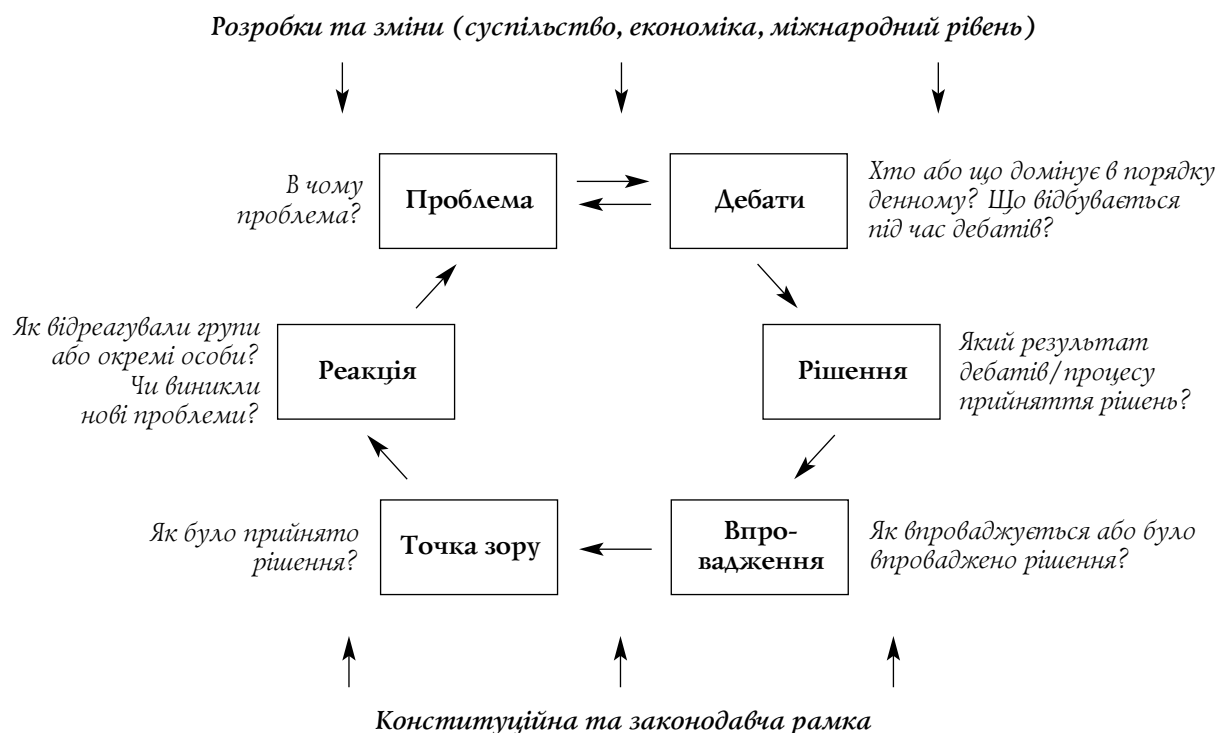
Незалежно від того, який підхід застосовується, учні отримують копію роздруківки «Модель політичного циклу».

2. Учні застосовують модель, їм можуть даватися такі завдання:
  - Учні використовують модель як інструмент для активного та структурованого читання газети. Працюючи в групах від чотирьох до шести осіб, учні вивчають газети за останні декілька днів та визначають приклади для кожного з шести етапів. Вони вставляють статті у свої плакати та презентують їх у пленарній частині заняття.
  - Учні прослідковують процес прийняття рішення на конкретному прикладі. Це може потребувати матеріалу, що охоплює більш тривалий період часу, тому корисними також можуть бути більш старі газети. Важливим джерелом інформації можуть стати книги та Інтернет. Цю вправу можна розгорнути у дослідницький проект.
3. Модель може слугувати стартовим предметом обговорення: на яких етапах процесу прийняття рішення ми можемо включитися? Учитель повинен пояснити, що два етапи «рішення» та «впровадження» вписуються в політичну систему (якщо рішення не приймається плебісцитом). Але громадяни можуть включитися на будь-якому іншому етапі.

⁷ Див. «Вступна інформація для вчителів» (у розділі матеріалів цієї вправи).

Матеріали

Модель політичного циклу: вступна інформація для вчителів

Політичний цикл — це модель. Вона працює як мапа: виокремлює певні аспекти з реальності та ігнорує інші. Таким чином, картина стає більш чіткою, але користувач ніколи не повинен плутати модель з реальністю. У такому випадку, модель політичного циклу фокусується на політиці як на процесі прийняття рішень та вирішення проблем. Її фокус не на політиці як боротьбі за владу, навіть якщо цей аспект проявляється. Шість категорій ведуть до ключових питань, які допомагають аналізувати політичне прийняття рішень; учнів слід заохотити до підготовки подальших питань, які більше пов'язані із контекстом проблеми.

Модель дає ідеальний типовий опис процесів політичного прийняття рішень. По-перше, політична *проблема* повинна дійти до громадського обговорення. Питання, які виносяться на громадське обговорення тісно пов'язані з політичною владою. Проблеми не існують як такі; вони повинні бути визначені та прийняті. Важливу роль у визначенні проблем відіграють конкуруючі інтереси та цінності, оскільки визначення проблеми суттєво впливає на результат процесу прийняття рішень. Наприклад, бідність може бути визначена як атака на права людини або як спроба передати долю людини у її власні руки. Перша точка зору передбачає, що бідні люди потребують допомоги, а друга точка зору тактовно рекомендує не допомагати бідним людям надто багато, оскільки це може зробити їх лінивими. Ключове питання, що визначене для громадського обговорення позначене подвійними стрілками між категоріями *проблема* та *обговорення*.

Обговорення відбувається за певних умов. Тут можливо розширити рамки моделі: використати соціальні, економічні та міжнародні розробки. При цьому, конституційна та законодавча база визначає правила. Хто може взяти участь в обговореннях? Хто що вирішує? Ці питання допомагають зрозуміти результат обговорень, кінцеве рішення. Хто взяв участь в обговореннях? Які інтереси стояли під питанням? Що потрібно було обговорити? Чи можна було знайти компроміс?

Впровадження: Як впроваджується або впроваджувалося рішення? Чи виникали будь-які складнощі або конфлікти? Чи виправдало впровадження очікування тих, хто приймає рішення?

Точки зору: Як рішення «спускається нижче»? Чиї інтереси зазнають впливу – сприятливого або несприятливого? Які цінності пов'язані з ним?

Реакції: Чи мають місце реакції окремих осіб та/або колективні, організовані реакції груп? Вони підтримують чи суперечать рішенням? Прикладами таких реакцій можуть бути протести, демонстрації, листи до редактора газети, рішення суду, страйки, еміграції, вихід інвесторів, порушення закону тощо.

Проблема: Зрештою, чи була вирішена вихідна проблема? Чи виникли будь-які небажані або непередбачувані наслідки? Чи виникли нові проблеми через реакції на рішення або його впровадження? Політичний цикл припиняється, якщо проблему вирішено. Дуже часто новий цикл розпочинається з новою наступною або непередбачуваною проблемою.

Учні повинні розуміти, що політичний цикл демонструє, коли та як громадяни можуть взяти участь у політиці. Ми можемо дати наше визначення проблем, які потребують політичної уваги та публічних ресурсів для їх вирішення. Ми можемо взяти участь у дебатах, сформувані нашу думку щодо рішення та підтримати чи не підтримати спосіб його впровадження. Роблячи це, ми використовуємо наші права людини та громадянські права. Демократія залежить від активних демократів.

ГЛАВА 8

Вирішення конфліктів

Вступ

На ілюстрації двоє молодих людей сваряться. Вони сидять навпроти один одного за столом. Один з них махає прапором, інший стискає свій кулак, шкiрить зуби. Їхнє волосся стоїть дибки, що надає опонентам дикого, звірячого вигляду. Якщо обмежуватися тільки цими ознаками, то можна було б очікували наростання цього конфлікту: скоро двоє чоловіків піднімуться та перейдуть до фізичного насильства. Але на малюнку є другий елемент: двоє чоловіків стискають руки, як знак домовленості та компромісу. Вони лише розмовляють — можливо, кричать один на одного — але без насильства.

На малюнку показано одночасно те, що відбувається послідовно у реальному житті: якщо ми стаємо на захист своїх інтересів, думок та цінностей, ми інколи потрапляємо у конфлікт. Для вирішення таких конфліктів ми повинні мати можливість та бажання досягти згоди та погодитися на компроміс. Спочатку сперечання та вдавання до крайнощів, а потім пошук згоди та компромісу — так виглядає процес конфлікту, це — як вдих і видих.

Підлога у формі зірки також може нести значення. Ми маємо одну спільноту — наприклад, нашу планету, нашу родину, нашу школу. У нас немає іншої. Отже, ми залежимо один від одного, а управління конфліктами та їх вирішення повинно здійснюватися відповідно до спільних принципів і правил. Конфлікт як такий не є чимось поганим. Права людини продукують плюралізм та конкуренцію інтересів, що збільшує ймовірність конфлікту. Вміле вирішення конфлікту може привести до гармонії, у той час, як спроба задавити конфлікт авторитарними засобами або вирішити його несправедливо, може викликати розбрат у спільноті.

Вирішення конфліктів — це певною мірою навичка, якою можна оволодіти. Це одне із завдань навчальних вправ у цій главі; вони надають учню інструменти, структуровані схеми порядку вирішення конфліктів. По-друге, справедливість вирішення конфліктів є важливим елементом, і це стосується цінностей та культури конфліктної поведінки. В ідеалі, конфлікт повинен завершитися ситуацією, в якій виграють обидві сторони. Якщо це неможливо, потрібно зробити так, щоб ніхто не програв, а навпаки, знайти компроміс, який забезпечує баланс у поділі переваг і недоліків. Потенційними учасниками конфлікту стають не лише опоненти, які безпосередньо беруть в ньому участь, але також спільнота та навколишнє середовище в цілому.

Вправа 8.1. Рішення, коли виграють обидві сторони

Освітня ціль	Допомогти учням зрозуміти, що конфлікт може бути вирішений різними шляхами. Залучені сторони можуть бути у позиції переможців або переможених, або можуть обидві досягти компромісу. Жодна сторона не повинна відчувати себе переможеною, оскільки це може призвести до нового спалаху конфлікту.
Ресурси	Дошка або фліпчарт.

Процедура

1. Учитель пояснює учням, що може бути три різних типи вирішення конфлікту:

перемога — перемога	☺☺
перемога — поразка	☺☹
поразка — поразка	☹☹

Учитель ілюструє ці принципи вирішення конфлікту на дошці або фліпчарті.

Перемога — перемога: рішення, які дозволяють обом сторонам виграти.

Перемога — поразка: рішення, від яких виграє лише одна сторона за рахунок іншої.

Поразка — поразка: рішення, від яких не виграє жодна сторона.

2. Учитель наводить приклади різних способів вирішення конфліктів:

Хлопчик та дівчинка сваряться за м'яч. Втручається дорослий та пропонує їм гратися м'ячем разом або дає однаковий час на його використання. Вони обидва у вигравші. Якщо дорослий дає м'яч лише одному з них, звичайно, лише один буде у вигравші. Якщо дорослий забирає м'яч, оскільки діти не можуть домовитися, не виграє ніхто.

3. У парах або групах учні з власного досвіду знаходять інші приклади конфлікту. Вони можуть обговорити свій досвід конфлікту вдома або у школі та можуть перейти до більш масштабних конфліктів за участі груп людей та цілих держав.

4. Учні аналізують приклади розв'язання конфліктів, визначаючи їх за допомогою представленої вище моделі, відповідаючи на запитання, яка зі сторін виграє від вирішення. Хто може знайти рішення, що дозволяє всім/обом сторонам виграти?

5. Пленарна сесія: учні обмінюються результатами свого аналізу.

Варіація

Після кроку 2 учні отримують опис реальної конфліктної ситуації. У групах вони намагаються знайти рішення, яке не породжує переможених. Якщо конфлікт уже вирішено, учні можуть порівняти своє рішення з реальним рішенням та реакціями на нього. Цей аналіз слідує за моделлю політичного циклу (дивись вправу 7.9).

Вправа 8.2. Структурний підхід до вирішення конфліктів

Освітня ціль	Учні вивчають техніку вирішення конфліктів. Вони мають зрозуміти, що вирішення конфліктів залежить певною мірою від навичок, яких можна набути.
Ресурси	Газети та журнали.

Процедура

1. Учитель ознайомлює учнів з описом конфліктної ситуації, для якої не може бути однозначного рішення (приклад: один учень жартує над іншим учнем, який приїхав з іншої країни та розмовляє з сильним акцентом).

Ситуацію можна представити у вигляді рольової гри. Учні обговорюють, як вирішити конфлікт. У процесі обговорення вони можуть планувати, які частини моделі вирішення конфліктів вони застосовуватимуть на цьому уроці або ставлять питання, на які модель може дати відповіді.

2. Пам'ятка для учнів «Вирішення конфліктів за шість етапів» роздається половині учнів, які вивчають її у тиші.

Інша частина класу обирає репортаж про конфлікт з газети або журналу. Вони також можуть звернутися до персонального досвіду або інформації з перших вуст.

3. Учні розподіляються на групи по четверо, двоє з яких прочитали опис ситуації, а інші двоє визначили можливі конфлікти.

4. Учні обирають один конфлікт та аналізують ідеї вирішення конфліктів.

Двоє виступають в ролі опонентів, а інші двоє — в ролі посередників, використовуючи пам'ятку для учнів для пошуку рішення.

5. Пленарна сесія за результатами роботи:

- Які конфлікти ви намагалися вирішити?
- Як ви намагалися їх вирішити?
- Чи допомогла вам модель у вирішенні конфліктів?

Варіація

1. Учні розглядають практичний приклад та порівнюють свої рішення.

2. Коли учні вже знайомі з процедурою, її можна застосовувати до конфліктів, які реально виникають у класі.

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

Пам'ятка для учнів: модель вирішення конфліктів у шість етапів

<p>1. Визначення потреб. «Що вам потрібно (чого конкретно ви хочете?)»</p>	<p>Кожен учасник конфлікту повинен відповісти на це запитання, не звинувачуючи іншу сторону.</p>
<p>2. Визначення проблеми. «У чому, на вашу думку, полягає проблема в цьому випадку?»</p>	<p>Весь клас може допомогти знайти відповідь, яка задовольняє потребам залучених сторін. Опоненти повинні бути в змозі прийняти визначення проблеми.</p>
<p>3. Пошук декількох рішень. «Хто може замислитися про можливі шляхи вирішення проблеми?»</p>	<p>Усі учні класу можуть висловити свої відповіді. Їх треба занотовувати без коментарів, суджень або оцінки. Метою на цьому етапі є підготовка максимальної кількості рішень.</p>
<p>4. Оцінка рішень. «Чи сподобається вам таке рішення?»</p>	<p>Кожна сторона конфлікту розглядає альтернативні варіанти, пояснюючи, які прийнятні, а які ні.</p>
<p>5. Визначення, яке рішення є найкращим. «Чи обидві сторони приймають це рішення? Чи була вирішена проблема?»</p>	<p>Повинно бути очевидно, що обидві сторони приймають це рішення. Їхні спроби знайти рішення повинні схвалюватися.</p>
<p>6. Спостереження за реалізацією рішення. «Давайте ще поговоримо про цю ситуацію та переконаємося в тому, що проблему реально вирішено».</p>	<p>Для оцінки рішення необхідно скласти план. Залежно від характеру конфлікту та віку опонентів, оцінка може здійснюватися через декілька хвилин, або годин, або через день.</p>

Вправа 8.3. Конфлікти у сім'ї та з ровесниками

Освітня ціль	Учні навчаються вирішувати конфлікти у структурований спосіб.
Ресурси	Пам'ятка для учнів: «Вирішення конфліктів у шість етапів» (дивись вправу 8.2) для усіх учасників.

Процедура

1. Учні читають пам'ятку для учнів «Вирішення конфліктів у шість етапів».
2. Учитель просить учнів навести приклади типових конфліктів вдома, у школі або на ігровому майданчику, наприклад:

Вдома:

- Дитина хоче гратися, але батьки вважають, що вона повинна вчитися.
- Дитина хоче грошей на кіно/концерт/вечірку/пікнік, але батькам треба подбати про інші витрати.

На ігровому майданчику:

- Хлопчики та дівчата хочуть використовувати ігровий майданчик для різних цілей.
- Хлопчики заважають дівчатам гратися.

3. Учні обирають один конфлікт для опрацювання та розподіляються на групи від чотирьох до шести осіб.
4. Кожна група потім ділиться на дві підгрупи, одна підгрупа грає роль батьків, а інша – роль дітей (або хлопчиків/дівчат).

Спочатку «батьки» та «діти» окремо готують свої позиції. Потім вони зустрічаються зі своїми опонентами та починають переговори, проходячи через шість етапів.

Після відведеного часу переговори зупиняються та групи повертаються до класу.

5. Весь клас обговорює результати роботи в групах. До яких рішень вони прийшли? Чи було багато різних рішень?

Варіація

Цю вправу можна також провести за участі посередника, наприклад, один учень виконує роль дідуся, який керує переговорами конфліктуючих сторін.

Вправа 8.4. Мозковий штурм щодо конфліктів та миру

Освітні цілі	Учні визначають поняття конфлікту та миру. Учні пояснюють, які види конфліктів можуть бути вирішені, а які ні.
Ресурси	Фліпчарти та кольорові маркери.

Процедура

1. Слово «КОНФЛІКТ» пишеться на аркушах.
2. Учні отримують два завдання для мозкового штурму.
  - а) Учні записують максимальну кількість виразів та слів, пов'язаних з конфліктом, які спадають їм на думку.
  - б) Учні додають ключові слова, пов'язані з конфліктними ситуаціями.

Ця частина виконується у тиші, без коментарів.

2. Коли в учнів закінчуються ідеї, на іншому аркуші пишеться слово «МИР». Процедура повторюється.
3. Клас обговорює результати.
4. Класифікація різних видів конфліктів розробляється разом з учителем:
  - Конфлікти, які *можуть* бути вирішені.
  - Конфлікти, які *не можуть* бути вирішені.

Вирішення конфліктів без тих, хто програв (дивись вправу 8.1), дуже часто можливо лише шляхом компромісу. Це працює, коли, наприклад, потрібно справедливо розділити обмежену кількість ресурсів. Якщо пиріг малий, та кожен, хто їсть, отримує однаково маленький шматочок, я можу погодитися з цим рішенням, навіть якщо залишуся голодним. Але, якщо мова йде про зіткнення цінностей або релігійних переконань, компроміс навряд чи можливий. А також, якщо конфлікт викликаний етнічними або расовими розділеннями, є загроза вигнання або фізичного знищення членів однієї зі сторін. Чим більш раціональним є підхід сторін до конфлікту, тим більше є шансів його вирішення шляхом переговорів та компромісу, а не насильства. Раціональне вирішення конфліктів вимагає від сторін проведення межі між суттю конфлікту та опонентом, а також поваги людської гідності опонента в контексті прав людини.

Розширення

Учні ілюструють різні ситуації миру та конфлікту за допомогою малюнків або статей та фотографій з преси.

Вправа 8.5. Статуї

Освітня ціль	Учні вчаться ідентифікувати ситуації пригнічення, розвивають творчий підхід до ненасильницького вирішення конфліктів і використання мови тіла для вираження думок та емоцій.
Ресурси	Не потрібні.

Процедура

- Учні виконують наступні попередні вправи у парах:
  - Один учень приймає позу; інший повинен імітувати. Вони міняються ролями.
  - Один учень ставить свою руку за декілька сантиметрів від свого партнера. Коли він/вона рухає своєю рукою, другий повинен прийняти будь-яку (некомфортну) позицію для того, щоб зберегти дистанцію.

Ці вправи навчають учнів помічати один одного.

- На пленарній сесії учні представляють та обговорюють ситуації пригнічення:
  - Двоє або більше учнів погоджують ідею, а потім створюють групу статуй, які демонструють ситуацію пригнічення (приклад: дитина, стоячи на колінах, полірує чоботи багатія, який сидить).
  - Якщо один з глядачів замислюється про те, щоб вирішити ситуацію та зробити її більш рівною, він/вона міняє позиції акторів у відповідності до своєї нової моделі.

В ідеалі, вправа повинна виконуватися у тиші, слід заохочувати учнів до використання міміки та розвивати експресивність.

- У сцені можуть поступово брати участь все більше акторів.
- Учитель залишає останні 10–15 хвилин уроку для підсумкової пленарної сесії. Учні діляться враженнями, вони також можуть ставити запитання, які призведуть до подальшого дослідження.

Варіація

- Така ж процедура використовується для того, щоб ілюструвати права людей та дітей або випадки їх порушення.
- Вправа може полягати у конфліктних ситуаціях та реальних ситуаціях, які провокують сильні почуття.

Вправа 8.6. Покарання на противагу позитивному вирішенню конфліктів

Освітні цілі	Учні вчаться дотримуватися вимог закону та правил у групі. Учні здатні приймати розбіжності та брати участь у процесі прийняття рішень. Учні розвивають свій творчий потенціал у вирішенні конфліктів.
Ресурси	Набір пам'яток для учнів «Список покарань».

Процедура

1. Учні згадують форми покарання. У цьому вступі до уроку учні виступають у якості експертів, оскільки вони можуть поділитися своїм досвідом та спостереженнями. Також учні можуть додати коментарі.

Учитель роздає учням пам'ятку для учнів «Список покарань», яку вони читають у тиші.

2. Учні обговорюють в невеликих групах (по троє або четверо), які покарання є доцільними, а які ні.

3. Групи обмінюються своїми результатами з іншими групами (тут буде корисною вправа з пазлами; дивись вправу 5.3).

4. Учні повертаються до своїх груп та обговорюють, яке покарання, якщо потрібно, повинно застосовуватися у наступних ситуаціях:

- Учень запізнився до школи.
- Учень не виконав домашнє завдання.
- Учень заважає роботі в класі.
- Учень ображає однокласника через його етнічне походження або релігійні переконання.
- Учень чіпляється до учениці.
- Учень вчиняє бійку у класі/під час перерви.

5. Пленарна сесія: учні презентують результати своєї роботи.

Підсумкова дискусія може торкатися наступного питання: чи є будь-які альтернативи застосуванню покарання (наприклад, посередництво між порушником та жертвою)?

Розширення

Учні розігрують сценку позитивного, креативного вирішення конфлікту в класі.

Матеріали

(дивись наступну сторінку)

Пам'ятка для учнів

Список покарань

1. Написати вірш.
2. Розповісти казку маленьким дітям.
3. Виступити з жартами та загадками у класі.
4. Десять віджимань за лайку.
5. Стояти у класі після школи стільки хвилин, на скільки ви запізнилися вранці.
6. Писати стоячи.
7. Підготувати урок для класу.
8. Одна година садових робіт.
9. Прибирання зони для відпочинку.
10. Прибирання класу.
11. Видалення з уроку.
12. Десять разів оббігти навколо шкільної будівлі.
13. Затриматися на перерву.
14. Додаткова робота з одного з предметів, вивчення яких викликає у вас труднощі.
15. Сплатити штраф, який піде на покриття загальних витрат.
16. Написати вибачення.
17. Подальші пропозиції...

Вправа 8.7. Меншини

Освітня ціль	Формування в учнів розуміння, що почуття ізоляції може виникнути не тільки в результаті того, як на вас дивляться інші члени суспільства, але також у результаті того, як на вас дивляться члени вашої власної групи.
Ресурси	Набір позитивних карток та набір негативних карток для кожної групи. Два аркуші паперу для фліпчарту для кожної групи, на одному напис «ПОЧУТТЯ», а на другому «ДІЇ». Маркери.

Процедура

На початку гри важливо, щоб учні не здогадувались про те, кого вони представляють, інакше вони можуть одразу адаптуватися під стійкі уявлення, що може порушити хід гри.

Гра є прикладом, коли вчитель уважно та комплексно регулює її хід. У визначених ним жорстких рамках учні повністю вільні формувати та виражати свої ідеї та досвід.

1. Учні розподіляються на групи від чотирьох до шести осіб (бажано не більше).
2. Кожна група отримує набір позитивних карток, маркер та два аркуші паперу для фліпчарту. Учитель просить їх призначити одну особу для записування коментарів і реакцій групи на фліпчарті. Альтернативно, всі члени групи можуть самі записувати свої реакції.
3. Учитель говорить учням, що вони представлятимуть не себе під час вправи, а будуть виступати в ролі групи представників меншини. У цей момент вони можуть запитати, ким вони є, а також врахувати повідомлення на картках, що описують їх та їхню ситуацію.
4. По черзі учні читають одну з карток іншим членам групи. Після того, як усі шість карток прочитані, вони пишуть відповіді на запитання «Як ви відчуваєте себе у якості члена цієї групи?» на аркуші «ПОЧУТТЯ».
5. Учитель роздає шість негативних карток кожній групі, та вони повторюють крок 4.
6. Учитель просить учнів відповісти на наступне запитання «Що б ви зробили, якби опинились у подібній ситуації?». Відповіді повинні записуватися на аркуші «ДІЇ». Учні повинні пам'ятати, що вони продовжують бути тою ж групою, яка висловила свої почуття на першому аркуші. Можливо, дещо з того, що вони відчули або написали на цьому аркуші допоможе їм вирішити, як слід діяти.
7. Пленарна сесія:
  - Кожна група представляє свої почуття, викладені на аркуші «ПОЧУТТЯ», решті класу.
  - Коли всі групи заповнять Частина I, вчитель просить їх презентувати свої пропозиції на аркуші «ДІЇ». Клас повинен ідентифікувати конструктивні дії та акти насильства, а також розбіжності між групами та в межах груп.
8. Учитель запитує учнів, як вони попрацювали у групі та чи зіткнулися з будь-якими проблемами під час виконання вправи (співпраця, лідерство тощо), та чого, на їхню думку, вони навчилися з цієї вправи: про себе, свої реакції та групу. Чи можуть вони встановити зв'язок між групою-меншиною, яку вони представляють, та іншими членами?
9. Зрештою, вчитель говорить учням, що група, яку вони представляли, – це група ромів (або циган).

Розширення

Учні порівнюють свої ідеї з Конвенцією про усунення всіх форм расової дискримінації.⁸ Учні також можуть дослідити, чи відповідає змальована ситуація ситуації, що склалася в країні, які заходи вживає влада для подолання проблеми та які запропоновані ними заходи відповідають Конвенції.

Матеріали

Набір позитивних та негативних карток

Наші будинки не схожі на будинки інших людей. Вони особливі та дуже нам подобаються. Нам подобається підтримувати наші традиції.	Телепрограми та преса не говорять правду про нас. Вони говорять, що ми – це проблема. Вони не дозволяють нам розповісти нашу частину історії.
Ми маємо багато навичок. Ми виконуємо всі види ручної роботи та ремісництва. Наша робота – це головний внесок до країни, у якій ми живемо.	Деякі люди ставляться до нас погано та дають нам погані назви. Інколи на нас нападають без причини. Тисячі наших людей були вбиті за кордоном, це було не дуже давно.
У минулому наші люди вчинили багато подвигів. Нам подобається пам'ятати нашу історію.	У нас ніколи немає водогону, наше сміття дуже рідко вивозиться.
Ми дуже незалежні. Ми бажаємо самі дбати про себе. Ми нікому нічого не повинні.	Деякі лікарі не хочуть нас лікувати, коли ми хворіємо. Нам складно отримати переваги соціального страхування.
Нам подобається збиратися разом, розповідати історії та співати пісні. Ми вважаємо, що дуже важливо насолоджуватись життям.	Люди не хочуть, щоб ми жили по сусідству. Деякі люди не хочуть давати нам роботу через те, ким ми є.
Ми намагаємося жити неподалік від наших родин та друзів. Ми дуже добре доглядаємо за старими людьми у нашій спільноті. Ми обожнюємо наших дітей.	Інколи ми маємо проблеми з поліцією та місцевими органами через ті місця, де нам доводиться бути.

⁸ Конвенція про усунення всіх форм расової дискримінації, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1963 року. Текст можна знайти в Інтернеті.

Вправа 8.8. Образи війни та миру

Освітні цілі	Учні вчаться визначати аспекти війни та миру. Учні розвивають навички читання образів. Учні здатні виражати особисті думки та почуття стосовно війни та миру.
Ресурси	Набір зображень (у тому числі, фотографій, коміксів, малюнків, оголошень тощо).

Процедура

1. Деякі фотографії показані учням. В ідеалі, фотографії висять на стіні у класі або у добре освітленому коридорі. Учні повинні мати можливість розглядати фотографії, як на виставці.
2. Учні отримують можливість спонтанно реагувати. Які образи представляють мир – або війну? Вчитель не тисне на учнів, щоб вони коментували. Наприкінці цього вступного кроку він/вона зазначає, чи співпадали коментарі учнів, чи ні. Розбіжності у сприйнятті більше не обговорюються.
3. Учні обирають фотографію, яка їх особливо приваблює. Вони повинні мати можливість подивитися на неї ближче, якщо бажають. У тиші учні письмово відповідають на наступні запитання:
  - Що ви бачите (опис)?
  - Які ваші думки (роздуми та уявлення)?
  - Які ваші почуття (емоції)?
4. У групах по четверо учні обирають образи та складають контрастні пари. Вони можуть включити деякі фото, які вивчали на кроці 3, але також можуть обирати інші фото.
5. Учні презентують свої підбірки на пленарному обговоренні та пояснюють свій вибір. Якщо часу обмаль, кожна група презентує щонайменше одну пару контрастів.
6. Обговорення. Учні висловлюють свої почуття та думки. Вони можуть ставити запитання про ситуації, зображені на фото, і ці запитання можуть призвести до подальшого вивчення.

Розширення

Той же предмет може вивчатися на прикладах з літератури та живопису. Клас може організувати тематичну виставку.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Вступ

Швейцарський художник Петі Віскеманн створив ілюстрації для цієї книги. Вони виражають основні теми вправ художніми засобами, відкриваючи нові підходи до розуміння учнями демократичного громадянства та прав людини. На наступних сторінках містяться репродукції малюнків у повну величину для копіювання та демонстрації у класі.

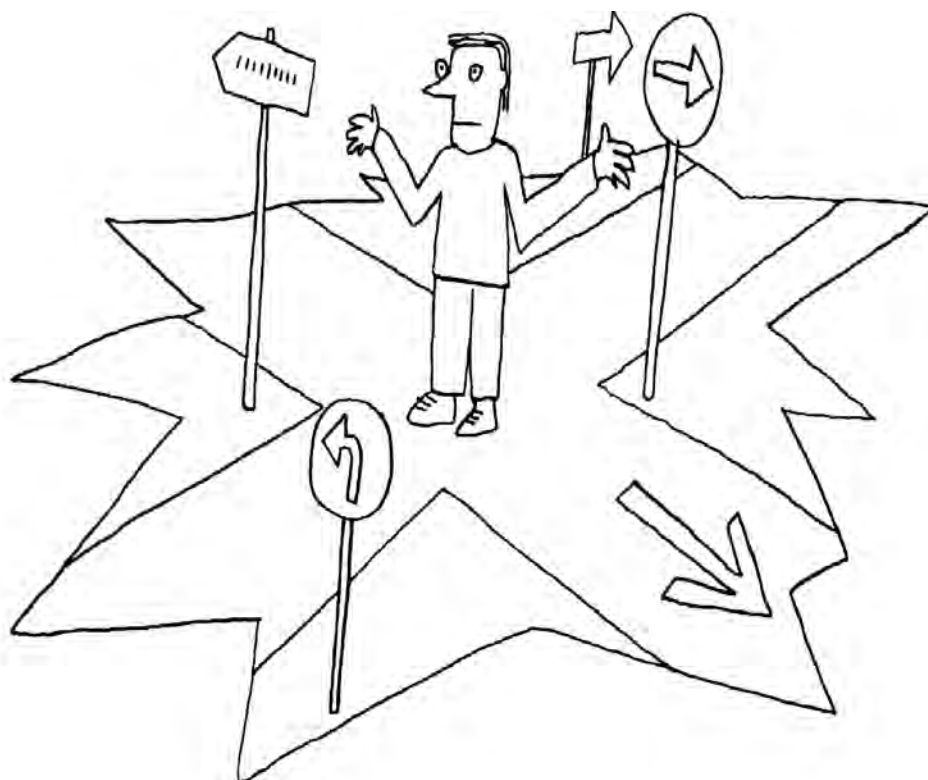
Створення атмосфери у класі

Ілюстрація до глави 1

Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини: у VI т. / Т. VI:
Навчання демократії: Збірник практичних занять
з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

Пояснення цінностей

Ілюстрація до глави 2
Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини: у VI т. / Т. VI:
Навчання демократії: Збірник практичних занять
з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

Знайомство з правами людини

Ілюстрація до глави 3

Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини: у VI т. / Т. VI:
Навчання демократії: Збірник практичних занять
з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

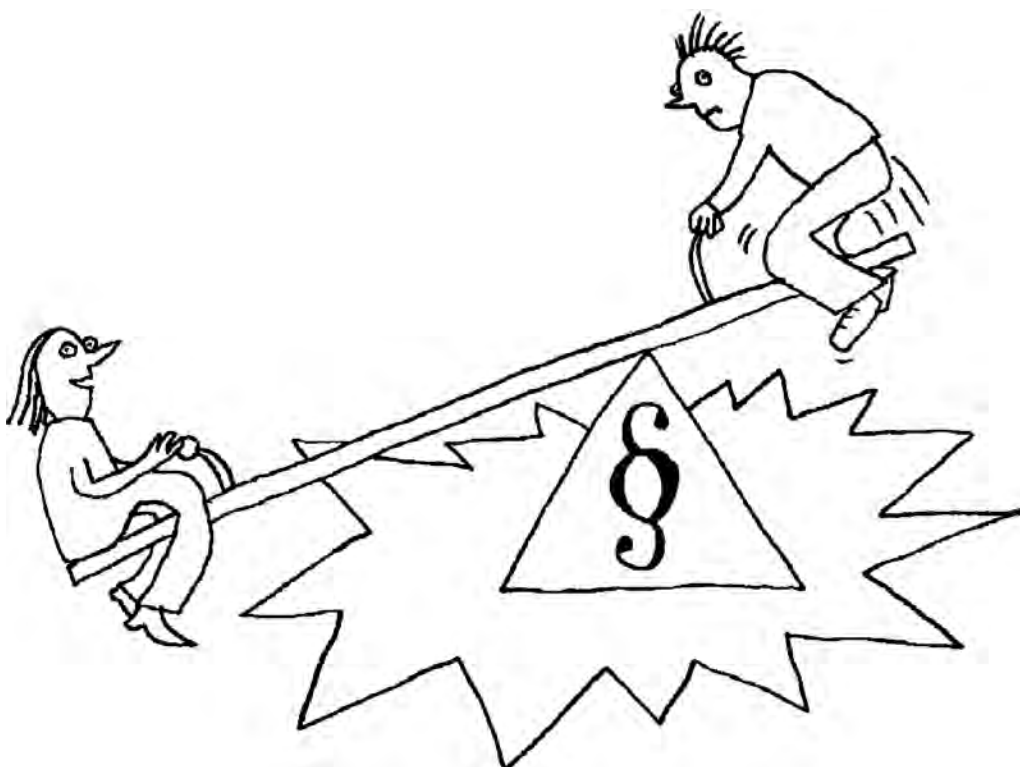

Сприйняття інших

Ілюстрація до глави 4
Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини: у VI т. / Т. VI:
Навчання демократії: Збірник практичних занять з освіти
для демократичного громадянства та освіти з прав людини

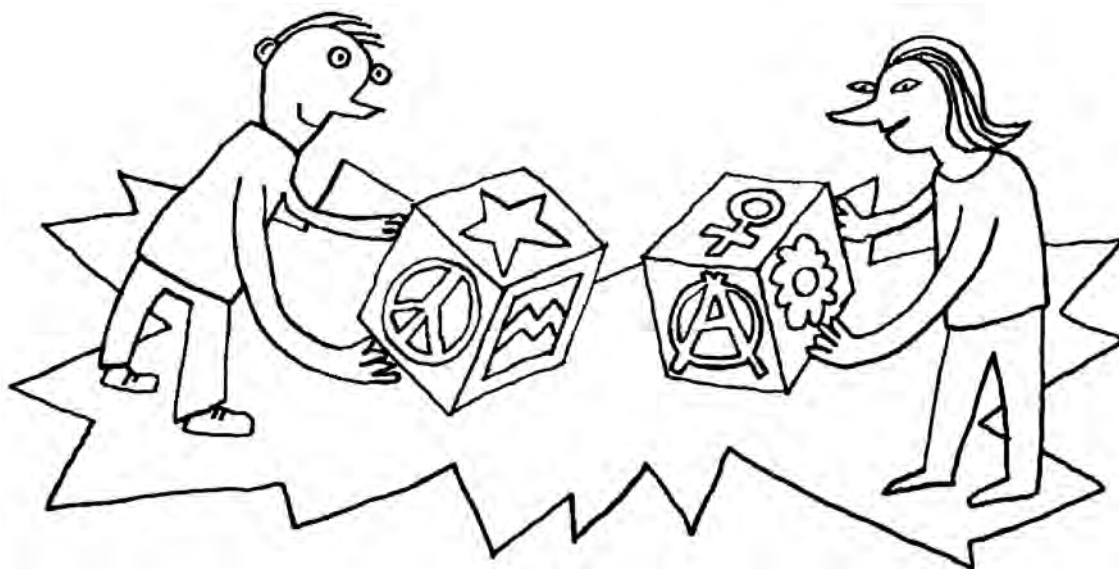
Щоб справедливість працювала

Ілюстрація до глави 5

Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини: у VI т. / Т. VI:
Навчання демократії: Збірник практичних занять з освіти
для демократичного громадянства та освіти з прав людини

Розуміння політичної філософії

Ілюстрація до глави 6

Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини: у VI т. / Т. VI:

Навчання демократії: Збірник практичних занять з освіти
для демократичного громадянства та освіти з прав людини

Участь у політиці

Ілюстрація до глави 7

Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини: у VI т. / Т. VI:
Навчання демократії: Збірник практичних занять з освіти
для демократичного громадянства та освіти з прав людини

Вирішення конфліктів

Ілюстрація до глави 8

Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини: у VI т. / Т. VI:
Навчання демократії: Збірник практичних занять з освіти
для демократичного громадянства та освіти з прав людини

Агенти з продажу для публікацій Ради Європи
Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Europeenne –
The European Bookshop Rue de l'Orme, 1
B-1040BRUXELLES
Tel: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: order@libeurop.be
<http://www.libeurop.be>

Jean De Lannoy
Avenue du Roi 202 Koningslaan
B-1190BRUXELLES
Tel: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy_be

CANADA

Renouf Publishing Co, Ltd. 1-5369
Canotek Road OTTAWA, Ontario K1J 9J3,
Canada
Tel: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660
Toll-Free Tel: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
<http://www.renoufbooks.com>

**CZECH REPUBLIC/
REPUBLIQUE TCHÈQUE**

Suweco CZ,
s.r.o. Klecakova
347 CZ-180 21 PRAHA9
Tel: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
<http://www.suweco.cz>

DENMARK/DANEMARK

CAD
Vimmelskafet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: gad@gad.dk
<http://www.gad.dk>

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FIN-00100 HELSINKI
Tel: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

FRANCE

La Documentation française
(diffusion/distribution France entière)
124, rue Henri Barbusse
F-93308 ALJBERVILLIERS CEDEX
Tel: +33 (0)1 40 15 70 00
Fax: +33 (0)1 40 15 68 00
E-mail: commande@ladocumentationfranc3ise.fr
<http://www.ladocumentationfrancaise.fr>

Librairie Kleber
1 rue des Francs Bourgeois
F-67000 STRASBOURG
Tel: +33 (0)3 8815 78 88
Fax: +33 (0)388 15 78 80
E-mail: francois.woifermann@librairie-kleber.fr
<http://www.librairie-kleber.com>

**GERMANY/ALLEMAGNE
AUSTRIA/AUTRICHE**

UNO Verlag GmbH
August-Bebel-Allee 6
D-53175 BONN
Tel: +49 (0)228 94 90 20
Fax: +49 (0)228 94 90 222
E-mail: bestellung@uno-verlag.de
<http://www.uno-verlag.de>

GREECE/GRECE

Librairie Kauffmann s.a. Stadiou 28
CR-105 64ATHINAI
Tel: +30210 32 55 321
Fax: +3021032 30 320
E-mail: Ord@otenet.gr
<http://www.kauffmann.gr>

HUNGARY/HONCRIE

Euro Info Service kft, 1137 Bp. Szent
Istvan krt. 12 H-1137
BUDAPEST
Tel: +36 (06)1 329 2170
Fax: +36 (06)1 349 2053
E-mail: euoinfo@euoinfo.hu
<http://www.euoinfo.hu>

ITALY/ITALIE

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
I-50125 FIRENZE
Tel: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
<http://www.licosa.com>

MEXICO/MEXIQUE

Mundi-Prensa Mexico, S.A De C.V.
Rio Panuco, 141 Delegacion Cuauhtemoc
06500 MEXICO, D.F.
Tel: +52 (01)55 55 33 56 99
Fax: +52 (01)55 55 14 67 99
E-mail: mundiprensa@mundiprensa.com.mx
<http://www.mundiprensa.com.mx>

NETHERLANDS/PAYS-BAS

De Lindeboom Internationale Publicaties b.v.
M.A, de Ruyterstraat 20 A
NL-7482 BZ HAAKSBERGEN
Tel: +31 (0)53 5740004
Fax: +31 (0)53 5729296
E-mail: books@delindeboom.com
<http://www.delindeboom.com>

NORWAY/NORVEGE

Akademika
Postboks S4 Blindern
N-0314 OSLO
Tel: +4722188100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

POLAND/POLOGNE

Ars Pol on a JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

PORTUGAL

Uivraria Portugal
(Dias & Andrade, Lda.)
Rua do Carmo, 70
P-1200-094 LISBOA
Tel: +351 21 347 42 82/85
Fax: +351 21 347 02 64
E-mail: info@livrariaportugal.pl
<http://www.livrariaportugal.pt>

**RUSSIAN FEDERATION/
FEDERATION DE RUSSIE**

Ves Mir
9a, Kolpaenhyi per, RU-101000 MOSCOW
Tel: +7 (8)495 623 6839
Fax: +7 (8)495 625 4269
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
<http://www.vesmirbooks.ru>

SPAIN/ESPAGNE

Mundi-Prensa Libras, s.a. Castellrj, 37 E-28001
MADRID
Tel: +34 914 36 37 00
Fax: +34 915 75 39 98
E-mail: libreria@mundiprensa.es
<http://www.mundiprensa.com>

SWITZERLAND/SUISSE

Van Diermen Editions – ADFCO
Chemin du Lacuez 41
CH-1807BLONAY
Tel: +41 (0)21 943 26 73
Fax: +41 (0)21 943 36 05
E-mail: info@adeco.org
<http://www.adeco.org>

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel: +44 (0)870 600 5522
Fax: +44(0)870 600 5533
E-mail: bookenquiries@tso.eo.uk
<http://www.tsoshop.co.uk>

**UNITED STATES and CANADA/
ETATS-UNIS et CANADA**

Manhattan Publishing Company
468 Albany Post Road
CROTON-ON-HUDSON, NY 10520, USA
Tel: +1 914 271 5194
Fax: +1 914 271 5856
E-mail: Info@manhattanpubli5hing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Council of Europe Publishing/Editions du Conseil de l'Europe F-67075 Strasbourg Cedex +33 (0)3 88 41 25 81 –
Fax: +33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publi5hing@coe.int – Website: <http://book.coe.int>
Tel.

Цей посібник для вчителів вміщує підбірку вправ та навчальних ігор з освіти для демократичного громадянства (ОДГ) та освіти з прав людини (ОПЛ), які можуть бути використані у школах під час викладання навчальних предметів, проведення виховних заходів та у позакласній і позашкільній роботі з учнями. Вправи та навчальні ігри, що представлені у збірнику, сприяють створенню умов для активної роботи учнів, а також пропонують приклади та підходи до розуміння загальних принципів демократії та прав людини. Більшість вправ можуть бути адаптовані для різних вікових груп учнів, відповідно й рівень обговорень буде відрізнятися.

Широке коло підходів відображає той факт, що свій внесок у цю книгу зробили автори з усіх частин Європи. Вони звернулися до різних джерел і традицій викладання й навчання та відібрали ті заняття, які їм знайомі з практичного досвіду та були апробовані в класі. Разом з тим, існує загальне розуміння ОДГ/ОПЛ, яке відображене у кожній частині цієї книги і на яке є посилання в описі кожного практичного заняття. Цей посібник пропонує користувачам можливість обрати та випробувати різні традиції та підходи до освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини.

Це Книга VI серії, яка складається з шести книг:

- Книга I з ОДГ/ОПЛ: *Навчаємо демократії*: Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів
- Книга II з ОДГ/ОПЛ: *Зростаємо у демократії*: Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини
- Книга III з ОДГ/ОПЛ: *Живемо в демократії*: Плани уроків з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для загальноосвітніх навчальних закладів
- Книга IV з ОДГ/ОПЛ: *Беремо участь у демократії*: Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів середньої школи
- Книга V з ОДГ/ОПЛ: *Досліджуємо права дітей*: Дев'ять коротких проектів для початкового рівня
- Книга VI з ОДГ/ОПЛ: *Навчання демократії*: Збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

COUNCIL CONSEIL
OF EUROPE DELEUROPE

www.coe.int

До складу Ради Європи входить 47 держав-учасниць, що фактично охоплює весь Європейський континент. Вона прагне розвивати загальні демократичні та правові принципи на основі Європейської конвенції про захист прав людини та інших вихідних текстів із захисту людей. З моменту свого заснування у 1949 році, після закінчення Другої світової війни, Рада Європи стала символом примирення.

<http://book.coe.int>

Публікація Ради Європи

Навчання демократії

Збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

Автори:

Рольф Голлоб

Петер Крапф

Підписано до друку 10.06.2016 р.
Формат 60×84/8. Папір офсетний № 1.
Гарнітура LazurskiC. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 5,81. Зам. № 217-000.
Тираж 0000 прим.

Видавництво ТОВ «Основа»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 1981 від 21.10.2004 р.
01032, м. Київ-32, вул. Жилянська, 87/30.
Тел.: (044) 584-38-97, т/ф: 584-38-95, 584-38-96.

Видруковано ТОВ «Основа-Принт»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 2072 від 25.01.2005 р.

Цей посібник для вчителів містить підбірку вправ та навчальних ігор з освіти для демократичного громадянства (ОДГ) та освіти з прав людини (ОПЛ), які можуть бути використані у школах під час викладання навчальних предметів, проведення виховних заходів та у позакласній і позашкільній роботі з учнями. Вправи та навчальні ігри, що представлені у збірнику, сприяють створенню умов для активної роботи учнів, а також пропонують приклади та підходи до розуміння загальних принципів демократії та прав людини. Більшість вправ можуть бути адаптовані для різних вікових груп учнів, відповідно й рівень обговорень буде відрізнятися.

Широке коло підходів відображає той факт, що свій внесок у цю книгу зробили автори з усіх частин Європи. Вони звернулися до різних джерел і традицій викладання і навчання та відібрали ті заняття, які їм знайомі з практичного досвіду та були апробовані в класі. Разом з тим, існує загальне розуміння ОДГ/ОПЛ, яке відображене у кожній частині цієї книги і на яке є посилання в описі кожного практичного заняття. Цей посібник пропонує користувачам можливість обрати та випробувати різні традиції та підходи до освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини.

Том VI є одним із серії шести посібників:

- ОДГ/ОПЛ Том I:** *Навчасмо демократії* - Базові матеріали з питань демократичного громадянства та прав людини для вчителів
- ОДГ/ОПЛ Том II:** *Зростаємо у демократії* - Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини
- ОДГ/ОПЛ Том III:** *Живемо в демократії* - Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для загальноосвітніх навчальних закладів
- ОДГ/ОПЛ Том IV:** *Беремо участь у демократії* - Плани уроків з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини для старших класів середньої школи
- ОДГ/ОПЛ Том V:** *Досліджуємо права дитини* - Дев'ять коротких проектів для молодших класів середньої школи
- ОДГ/ОПЛ Том VI:** *Навчасмо демократії* – Збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

www.coe.int

До складу Ради Європи входять 47 держав-членів, які фактично охоплюють весь європейський континент. Організація прагне розвивати спільні демократичні та законодавчі принципи, засновані на Європейській конвенції з прав людини та інших відповідних документах з питань захисту особистості. З часів свого заснування у 1949 році, одразу після закінчення Другої світової війни, Рада Європи є символом примирення.